

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

December / Aralık 2019, 23 (3): 1257-1277

Ahlâkta Tutarlılık ve Denge Modeli: Aşırılık ve Eksiklik Ortasında, Objektif ve Bütüncül Bir Yaklaşım

Consistency and Balance Model in Morality: Between Excess and Defect, an Objective and Holistic Approach

Fatma Yüce

Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Anabilim Dalı
Assist. Prof., Sinop University, Faculty of Theology, Department Of Philosophy of Religion
Sinop, Turkey
fyuce@sinop.edu.tr
orcid.org/0000-0002-8168-5982

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 13 September / Eylül 2019

Accepted / Kabul Tarihi: 06 December / Aralık 2019

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2019

Pub Date Season / Yayın Sezonu: Aralık / December

Volume / Cilt: 23 **Issue / Sayı:** 3 **Pages / Sayfa:** 1257-1277

Cite as / Atıf: Yüce, Fatma. "Ahlâkta Tutarlılık ve Denge Modeli: Aşırılık ve Eksiklik Ortasında, Objektif ve Bütüncül Bir Yaklaşım [Consistency and Balance Model in Morality: Between Excess and Defect, an Objective and Holistic Approach]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 23/3 (December 2019): 1257-1277.

<https://doi.org/10.18505/cuid.620235>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/pub/cuid>

1258 | Fatma Yüce. Ahlâkta Tutarlılık ve Denge Modeli: Aşırılık ve Eksiklik Ortasında, Objektif Consistency and Balance Model in Morality: Between Excess and Defect, an Objective and Holistic Approach

Abstract: In this study, *Consistency and Balance Model* (CBM) is proposed and introduced. In the context of the model, the importance of consistency is emphasized in morality just like in Philosophy. Therefore, CBM gives the reason prominence in morality to ensure the consistency and according to CBM the emotion, the intuition and the conscience in addition to the reason, are also important. In order to see the principles determined by the reason in human behaviors, two kinds of classification are developed for the virtues that is defined as the middle of excess and defect. The first of them is the triple classification of virtues that draws attention to the false existence of virtues and determines the opposite of virtues as forming dichotomy. The latter is the tetrad classification, which is based on the duality of two means that propose to consider the virtues together. The *Contrast* is considered as the central concept in the first classification and the *integration* is considered as the central concept in the second classification. Then it is offered that the virtues may be evaluated consistently in the social, global and theological contexts. However, the ideal morality with objective qualities and the real morality with subjective qualities are produced in order to reach the universal morality that is determined by the reason, then the consistency and the integration are proposed for them. Similarly, consistency and integration are proposed in the dualities of principle-virtue, abstract-concrete, intention-outcome, universality-locality, objectivity-subjectivity throughout the study. Finally, it is pointed out that the reasonableness of applying consistency in morality has exceptions.

Summary: Philosophy is the logical, systematic and consistent thinking that focuses on specific questions and topics to reach the reality. When this basic tendency of philosophy is applied to morality, logical, systematic and consistent actions are expected to emerge. Accordingly, a new model called as *Consistency and Balance Model* (CBM) is proposed and introduced in this article. By this model, the importance of consistency is emphasized in morality just like in philosophy. Therefore, CBM gives the reason prominence in morality to ensure thought, expression and behavior consistency. According to CBM the human emotion, the divine intuition and the solid conscience in addition to reason are required to determine the virtues. CBM, which is a synthesis of the good intention and the reason, aims to constitute the sensible and good actions. According to CBM, which has a holistic structure, if a person can adopt the virtue as a principle and reflect the virtue in all of his behaviors during his whole life, he can be defined as consistently virtuous.

CBM defines the good with the concepts of consistency and balance. According to CBM, the good is the mean of excess and defect. In this respect, CBM is based on Aristotle's *mean* idea. However, CBM aims to develop it with new content. Two important questions arise during the identification of the evil: 1. Is it bad that nothing happens? 2. Is it bad that something is wrong? The point of defect represents the absence and the point of excess represents the fallacy in the entity. Both of them are bad in morality. The middle of them is the virtue. In order to see the principles determined by the reason in human behaviors, two kinds of classification are developed for the virtues which are defined as the middle of excess and defect. The first is the triple classification of virtues that draws attention to the false existence of virtues and determines the opposite of virtues as forming dichotomy. The triple classification, which forms a dichotomy as an empty pattern that can be applied to all virtues, is determined as *over* virtue-*virtuous*-*virtueless*. According to CBM the opposite of the mean is always clearly the point of defect and implicitly the point of excess. Therefore, it is important to determine extremes of virtues. The point of defect can be briefly denoted as *virtueless*. The point of excess can be denoted as *in fact virtueless, pretending as virtuous, masked virtue* and *over virtue*. The latter is the tetrad classification, which is based on the duality of two means. In this classification, it is possible to produce new and better virtues by considering two virtues together. The *Contrast* is considered as the central concept in the first classification and the *integration* is considered as the central concept in the second classification.

The principle is seen as a guarantee for the consistency in philosophy. CBM points out that a similar situation should be in ethics. According to Kant, the invisible internal principles of the actions are more important than the actions themselves to determine the moral value. The principle does not vary according to the individual and the condition, on the contrary, the individual is shaped by the principle and all individuals benefit equally from the outcome of the principle. Thus, the abuse of the rights of individuals with arbitrary treatments and double standards are prevented. In this democratic environment formed by the principle not only the owner of the power, but all right holders can get their rights. In this respect, the adherence to the principle is the guarantee of the rights and the freedom by establishing a balance between the rule and the freedom.

Aristotle's virtue and Kant's principle are discussed in a holistic manner in this study. Thus, it is aimed that the principles in the human mind and the virtues in human actions are consistent in themselves and ultimately the union of the principles and the virtues can be ensured. Besides, the concepts of the ideal morality and the real morality are introduced in this article. The ideal morality takes place on the objective basis of the good and the truth, which is absolute, universally and unarguably accepted by everyone. The ideal morality with its objective qualities can be seen as the target that people know and want to achieve. The real morality is the morality that is shaped in the people or society in all its positive and negative aspects, which also includes the subjectivity of them as their own realities. The real morality with subjective qualities is the morality that occurs in life. CBM aims at the integrity and the consistency between the ideal morality and the real morality to reach the universal morality.

In this article, the virtues are divided into two parts as material and spiritual. Then it is offered that the virtues may be evaluated consistently in the principal, individual, social, global and theological contexts. In this context, on the one hand it is aimed that the principal, individual, social, global and theological virtues are consistent within themselves and on the other hand they all are consistent within each other. In this classification the principal and theological morality have objective qualities and the individual and social morality have subjective qualities. CBM aims at an objectivity that incorporates subjectivity within the consistency and integrity of the principal, individual, social, global and theological morality. CBM aims to achieve the ultimate morality by integrating the starting point as the principal morality and the end point as the theological morality and to make them clear in the individual and social morality. As a result, CBM confirms the mean found by reason, by the revelation given by God. In other words, the morality that God has already *there* and *always* presents and the morality that the human mind finds *here* and *now* coincide.

The consistency and integration are also proposed in the dualities of principle-virtue, abstract-concrete, intention-outcome, universality-locality, objectivity-subjectivity in the article. However, consistency, which is the central concept of the article, can form the basis for possible criticisms. But, it can be foreseen that the possible criticisms oriented to CBM would come from an extreme consistency perception that detaches the concept of consistency from reality without careful consideration. For this reason it should be kept in mind that it is wrong to expect excessive consistency in human behavior and to accept the ideal morality as absolute by neglecting the real morality. Finally, it is pointed out that the reasonableness of applying the consistency in morality has exceptions.

Keywords: Philosophy of Religion, Morality, Consistency, Principle, Virtue.

Ahlâkta Tutarlılık ve Denge Modeli: Aşırılık ve Eksiklik Ortasında, Objektif ve Bütüncül Bir Yaklaşım

Öz: Bu çalışmada ahlâkta *Tutarlılık ve Denge Modeli* (TDM) önerilmiş ve tanıtılmıştır. Model bağlamında felsefede olduğu gibi ahlâkta da tutarlılığın önemi vurgulanmıştır. Bu amaçla TDM ahlâkta tutarlılığı temin etmek için akli ön plana çıkarmış; aklın yanında duygu, sezgi ve vicdanın da önemine dikkat çekmiştir. Aklın belirlediği ilkeleri insan davranışlarında görme

1260 | Fatma Yüce. Ahlâkta Tutarlılık ve Denge Modeli: Aşırılık ve Eksiklik Ortasında, Objektif

hedefiyle aşırılık ve eksiklik ortasında tanımlanan erdemlerde iki türlü tasnif geliştirilmiştir. Bunlardan ilki dikotomi oluşturarak erdemlerin zıtlarını belirleyen ve yanlış varoluşlarına dikkat çeken erdemlerin üçlü tasnifidir. Diğeri ise erdemlerin birlikte düşünülmesini öneren iki ortanın dualitesinden hareket eden dördü tasniftir. İlk tasnif içerisinde *zıtlık* ikinci tasnif içerisinde *bütünleşme* merkezi kavram olarak ele alınmıştır. Ardından erdemlerin toplumsal, küresel ve teolojik bağlamlarda tutarlı bir şekilde değerlendirilebileceği önerilmiştir. Bununla birlikte aklın rehberliğinde evrensel ahlâki hakikatlere ulaşma hedefiyle objektif nitelikleri baskın ideal ahlâk ve subjektif nitelikleri içeren real ahlâk kavramları üretilmiş; bu iki ahlâk arasında tutarlılık ve bütünleşme önerilmiştir. Benzer bir tutarlılık ve bütünleşme çalışma boyunca ilke-erdem, soyut-somut, niyet-sonuç, evrensellik-yerellik, objektiflik-subjektiflik dualitelerinde de önerilmiştir. Son olarak tutarlılığın ahlâkta uygulanmasının makuliyetinin istisnaları beraberinde getirdiğine dikkat çekilmiştir.

Özet: Felsefe, gerçekliğe ulaşmak için belirli sorular ve konular üzerine odaklanan mantıklı, sistemli ve tutarlı düşüncedir. Felsefenin bu temel eğilimi ahlaka uygulandığı zaman mantıklı, sistemli ve tutarlı eylemlerin ortaya çıkması beklenir. Bu bağlamda, bu makalede *Tutarlılık ve Denge Modeli* (TDM) adıyla yeni bir model önerilmiş ve tanıtılmıştır. Bu model kapsamında tutarlılığın önemi felsefede olduğu gibi ahlakta da vurgulanmıştır. Bu nedenle TDM düşünce, söz ve davranış tutarlılığını sağlamak için ahlakta aklı ön plana çıkarmıştır. TDM'ya göre erdemlerin belirlenebilmesi için aklın yanında nefsanî değil insani duygu, ilahî sezgi ve sağlam vicdan gerekmektedir. İyi niyetle, aklın bir sentezi olan TDM akla uygun ve iyi eylemlerin oluşmasını hedefler. Holistik bir yapı arz eden TDM'ye göre bir kişi erdemi kendisine ilke edinip tüm yaşamı boyunca erdemi tüm davranışlarına yansıtabilirse tutarlı bir şekilde erdemli olarak tanımlanabilecektir.

TDM iyiyi, tutarlılık ve denge kavramlarıyla tanımlar. TDM'ye göre iyi aşırılık ve eksikliğin ortasıdır. Bu bakımdan TDM Aristoteles'in *orta* düşüncesine dayanır. Bununla birlikte TDM *orta* referans noktasını alıp yeni bir içerikle geliştirme hedefindedir. Kötünün belirlenmesi sürecinde TDM iki önemli soru gündeme getirir: 1. Bir şeyin olmaması mı kötüdür? 2. Bir şeyin yanlış olması mı kötüdür? Eksiklik noktası yokluğu temsil eder ve aşırılık noktası varlıkta yanlışlığı temsil eder. Her ikisi de ahlakta kötüdür. Bunların ortası ise erdemi temsil eder. Aklın belirlediği ilkeleri insan davranışlarında görme hedefiyle aşırılık ve eksiklik ortasında tanımlanan erdemlerde iki türlü tasnif geliştirilmiştir. Bunlardan ilki dikotomi oluşturarak erdemlerin zıtlarını belirleyen ve yanlış varoluşlarına dikkat çeken erdemlerin üçlü tasnifidir. Tüm erdemlere uygulanabilecek boş bir şablon olarak dikotomi oluşturan üçlü tasnif erdem*ci*-erdem*li*-erdem*siz* şeklinde belirlenmiştir. TDM'de *ortanın* zıttı her zaman açık bir şekilde eksiklik noktasında ve örtülü bir şekilde aşırılık noktasında bulunmaktadır. Bu nedenle erdemlerin aşırılık noktasını belirlemek önemlidir. Eksiklik noktası için kısaca *erdemsizlik* denilebilir. Aşırılık noktası için ise *aslında erdemsizlik, mış gibi erdemler, maskeli erdemsizlik* ve *erdemcilik* ifadeleri kullanılabilir. Diğeri ise erdemlerin birlikte düşünülmesini öneren iki ortanın dualitesinden hareket eden dördü tasniftir. Bu tasnifte iki erdemin birlikte düşünülmesiyle yeni ve daha iyi erdemlerin oluşabilmesi mümkündür. İlk tasnif içerisinde *zıtlık* ikinci tasnif içerisinde *bütünleşme* merkezi kavram olarak ele alınmıştır.

İlke felsefede tutarlılığın teminatı olarak görülmektedir. TDM de benzer bir durumun ahlakta da olması gerekliliğine işaret eder. Kant'a göre ahlâksal değer belirlenmesinde eylemlerin görülmeyen iç ilkeleri eylemlerin kendilerinden daha önemlidir. İlke bireye ve şarta göre değişiklik arz etmez, aksine birey ilkeye göre şekillenir ve tüm bireyler ilkenin neticesinden eşit bir şekilde istifade eder. Böylelikle keyfi uygulamalarla ve çifte standartlarla bireylerin haklarının suistimal edilmesi önlenmiş olur, ilke çerçevesinde oluşan demokratik ortamda yalnız erk sahibi değil, her türlü hak sahibi hakkını alma salahiyetine ulaşmış olur. İlkeye bağlılık bu yönüyle kural ile özgürlük arasında bir denge kurarak hakların ve özgürlüğün teminatı olmaktadır.

Aristoteles'in erdem ve Kant'ın ilke kavramlarını bütüncül bir şekilde ele alan bu çalışmada insan zihnindeki ilkelerle eylemlerindeki erdemlerin ayrı ayrı kendi içlerinde tutarlı olması

ve nihayetinde ilke-erdem birliğinin sağlanabilmesi hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra bu çalışmada ideal ahlak ve real ahlak kavramları önerilmiştir. İdeal ahlâk, mutlak, evrensel ve herkes tarafından tartışmasız kabul edilebilecek iyi ve doğruların objektif zemininde gerçekleşir. Objektif nitelikleriyle ideal ahlâk kişilerin bildikleri ve ulaşmak istedikleri hedef olarak görülebilir. Real ahlâk ise kişilerin kendi gerçeklikleri olarak subjektifliklerini de barındıran olumlu ve olumsuz tüm yönleriyle insanda ya da toplumda şekillenen ahlâktır. Subjektif nitelikleriyle real ahlak hayatın içinde yaşayan bir ahlaktır. TDM ideal ahlak ile real ahlak arasında bir bütünlük ve tutarlılık hedefler.

Bu makalede erdemler maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayrılmış; erdemlerin ilkesel, bireysel, toplumsal, küresel ve teolojik bağlamlarda tutarlı bir şekilde değerlendirilmesinin faydalı sonuçlara ulaştıracağı iddiası öne sürülmüştür. Bu kapsamda bir yandan ilkesel, bireysel, toplumsal, küresel ve teolojik erdemlerin kendi içlerinde tutarlılığı, diğer yandan ilkesel, bireysel, toplumsal, küresel ve teolojik erdemlerin birbirleriyle tutarlılığı hedeflenmektedir. Bu tasnifte ilkesel ve teolojik ahlak objektif niteliklere sahipken, bireysel ve toplumsal ahlak subjektif niteliklere sahiptir. TDM ilkesel, bireysel, toplumsal, küresel ve teolojik ahlakın tutarlılığı ve bütünselliği içinde subjektiflik barındıran bir objektiflik hedefler. TDM başlangıç noktası olan ilkesel ahlâk ile son noktası olan teolojik ahlâkı birleştirerek nihai ahlâk ilkelerine ulaşmayı ve onları bireysel ve toplumsal ahlâkta belirginleştirmeyi hedefler. Netice olarak TDM aklın bulduğu *ortayı* vahyin sunduğuyla teyit eder. Başka bir deyişle Tanrının zaten *orada ve hep* sunduğu ahlakla, insan aklının *burada ve şimdi* bulduğu ahlak örtüşür.

Makalede diğer tutarlılık ve bütünlük ilke-erdem, soyut-somut, niyet-sonuç, evrensellik-yerellik, objektiflik-subjektiflik dualitelerinde önerilmiştir. Bununla birlikte makalenin merkezi kavramı olan tutarlılık muhtemel eleştirilerin zeminini oluşturabilir. Ama TDM'ye yöneltilebilecek muhtemel eleştirilerin dikkatle incelemeye tabi tutulmaksızın tutarlılık kavramını gerçeklikten koparan aşırı bir tutarlılık görüntüsünden gelebileceği öngörülebilir. Bunun için insan davranışlarında aşırı bir şekilde tutarlılık beklemenin ve real ahlâkı ihmal ederek ideal ahlâkı mutlak kabul etmenin yanlış olduğu akıldan tutulmalıdır. Bu açıdan son olarak makalede tutarlılığın ahlâkta uygulanmasının makuliyetinin istisnaları beraberinde getirdiğine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Ahlâk, Tutarlılık, İlke, Erdem.

GİRİŞ

Ahlâkta TDM (Tutarlılık ve Denge Modeli) ne anlama gelmektedir? Ahlâk ve tutarlılık kavramlarının bir araya gelmesinden ne anlaşılacaktır? Felsefe, bir yönüyle insanı bilgelige ulaştıracak belirli sorular ve konular üzerine mantıklı, sistemli ve tutarlı düşünmedir. Bu kapsamda felsefe “tutarlı bir düşünce yönelimi”¹ olarak tanımlanmaktadır. Felsefedeki bu temel düşünce ahlâka uygulandığı zaman mantıklı, sistemli ve tutarlı ilkeler ve bu ilkelerin yönetiminde mantıklı, sistemli ve tutarlı eylemlerin ortaya çıkması beklenmektedir. TDM insan zihnindeki ilkelerle eylemlerindeki erdemlerin ayrı ayrı kendi içlerinde tutarlı olması ve nihayetinde ilke-erdem birliğinin sağlanması şeklinde anlaşılabilir. Bu model halk arasında kullanılan *özü sözü bir olmak* ifadesinin bütüncül bir perspektifle ahlâka yansımalarıdır. Nasıl ki felsefede tutarlılık serdedilen düşüncelerde mantıksal bir çelişki bulunmaması ve tüm düşüncelerin kendi içerisinde bütünlük arz etmesi şeklinde anlaşılıyorsa, ahlâkta tutarlılık da insanın ilkelerinde ve davranışlarında bir bütünlük olması ve birbirleriyle çelişkili olmaması şeklinde anlaşılabilir. Aksini gösteren herhangi bir durum olmadığı sürece genel olarak insanın düşüncelerinin ve davranışlarının tutarsızlıktan kaçarak tutarlılığa yöneldiği bilinmektedir.

İnsanın ilkeleri ile eylemlerinin uyumlu olmasını gerektiren tutarlılık sayesinde ilkeleri bilinen bir insanın eylemleri hakkında, eylemleri bilinen bir insanın ilkeleri hakkında ya

¹ Ahmet Cevizci, *Felsefeye Giriş* (Ankara: Nobel Yayınları, 2015) 7.

1262 | Fatma Yüce. Ahlâkta Tutarlılık ve Denge Modeli: Aşırılık ve Eksiklik Ortasında, Objektif

da tek tek eylemleri bilinen insanın sistemli bir bütünlük içerisinde tüm eylemleri hakkında fikir yürütülebilecek ve eylemlerin oluşturduğu sistemli bütünlükten sağlam ilkeler ortaya çıkabilecektir. “Bilinenin sebatını bilinmeyene özgü bir süreye teslim etmek”² şeklinde de anlaşılabilir tutarlılık, mantık kurallarına uygun olma ve çelişkinin olmaması anlamına gelmektedir. Uyumlu bir birlik oluşturan bilgiler ve düşünceler için kullanılan tutarlılık kavramı ortak bir ilkeyle düşüncelerin birbirine bağlanması durumunu ifade eder.³ TDM kapsamında tutarlılık kavramı öncelikle eylemlerin ilkelere göre belirlenmesi, insan eylemlerinin temel dinamiği olarak ilkelerin hem kendi içlerinde hem birbirleriyle tutarlı olması şeklinde anlaşılmaktadır. İlkelerin davranışa dönüşme sürecinde ahlâki eyleme temel olan düşüncelerin kendi içerisinde uyumlu olması, düşüncelerden doğan eylemlerin kendi içinde uyumlu olması daha sonrasında insan ilkelerinden beslenen düşüncelerin eylemleriyle uyumlu olması ahlâkta tutarlılıktan kastedilen şeye tekabül eder.

İyi ve kötü değer yargılarını merkeze alan ahlâk iyi olanın ne olduğunu tanımlamaya çalışır ve nihai hedef olarak iyiyi gösterir. Ahlâkın gayesi en yalın ifadesiyle iyinin ortaya çıkartılması kötünün önlenilmesidir. Aristoteles’in ifadesiyle insani iyi (the human good) erdemi yaşayan ve yansıtan ruhun bir etkinliğidir.⁴ Bu durumda iyi ile erdem arasında kurulan bağ neticesinde erdemliliğin iyi, erdemsizliğin kötüyü temsil ettiği anlaşılmaktadır. TDM felsefenin tutarlılık kavramıyla erdem etiği arasında bir bütünlük oluşturmayı; felsefe ve mantıkta yoğun bir şekilde kullanılan tutarlılık kavramını bir yöntem olarak erdem etiğine uygulamayı, insan karakterine yerleştirmeyi ve davranışında gözlemlemeyi hedeflemektedir. Literatürde tutarlılık kavramının ahlâka uygulandığı ve TDM’ye benzer bir model sunan herhangi bir eserle karşılaşmamıştır. Bununla birlikte erdem ile ilke arasında sentez öneren TDM oluşturulurken faydalanılan Aristoteles’in erdem anlayışına ve Kant’ın ilke anlayışına ayrı ayrı değinen eserlerin olduğu görülmüştür.⁵ Ayrıca çalışma genel olarak felsefe, din felsefesi ve ahlak alanlarıyla özel olarak da Aristoteles’in erdem ve Kant’ın ilke kavramlarını ele alması bakımından Batı Ahlak Felsefesiyle sınırlandırılmıştır.

Erdemli olmak için tutarlılık ve iyilik kavramlarını bir araya getiren bu model çerçevesinde hem tutarlı hem iyi, tutarlı ama kötü, tutarsız ama iyi, hem tutarsız hem kötü alternatifleri içinden tutarsız olan eylemlere karşı dikkat uyandırılıp tutarsız ve kötü olana karşı tedbir alınmasıyla birlikte hem tutarlı hem de iyi olanın teşvik edilip desteklenmesi hedeflenmektedir. TDM’nin ahlâktaki iyi kavramı ile felsefedeki tutarlılık kavramını birleştirme denemesi bir yönüyle ahlâk ile felsefe arasında yöntemsel bir bütünleşmeyi ve sentezi gündeme getirmektedir. Ahlâki temsil eden iyi niyetle, felsefeyi temsil eden aklın bir sentezi olarak görülebilecek TDM hem akıl ilkelerine uygun, hem de iyi niyetle hareket edebilmeyi hedeflemektedir. “Tutarlı olmak bir filozofun en büyük yükümlülüğüdür”⁶ der Kant, TDM benzer bir yükümlülüğü ahlâk için önermektedir. Kant aynı zamanda bu yükümlülüğün felsefede enderliğinden bahseder, benzer bir durum ahlâk için de söz konusudur. Bununla birlikte TDM ender ve kıymetli olan bu durumun yaygınlaştırılması için çaba sarf edilmesi gerekliliğine vurgu yapar.

² Alain Badiou, *Etik: Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme*, çev. Tuncay Birkan (İstanbul: Metis Yayınları: 2006) 55.

³ “Genel Türkçe Sözlük”, Türk Dil Kurumu, erişim: 8 Ağustos 2019, <http://sozluk.gov.tr/>. Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1975) 169; Ahmet Cevzici, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999) 859; Afşar Timuçin, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Bulut Yayınları, 2004) 470.

⁴ Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, trans. David Ross (New York: Oxford University Press, 2009) 11; Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, çev. Saffet Babür (Ankara: Ayraç Yayınları, 1997) 12.

⁵ Örnek bir eser için bk. Muhammet Enes Kala, *Erdem ve Ödev Ahlâklarına Yeni Yaklaşımlar: David Ross ve Alasdair MacIntyre*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2015). Bu çalışmada ayrıca erdem ahlâki ile ödev ahlâki arasında eklektik bir yaklaşıma işaret edecek şekilde bu yaklaşımların modern dönemdeki değeri William David Ross ile Alasdair MacIntyre özelinde incelenmiştir.

⁶ Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İonna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsün Akatlı (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1999) 27.

1. AŞIRILIK VE EKSİKLİĞİN ORTASINDA İLİMLİ BİR ALAN

TDM iynin tutarlılıkta ve dengede bulunabileceği öngörüsüyle hareket eder ve kötü olarak belirlediği aşırı uçlar arasında kalan ortanın etrafında beliren dengeli bir alanın ahlâkta iyiyi temsil edebileceğini iddia eder. TDM Aristoteles'in de vurguladığı gibi iynin ancak süreklilikte yani "tüm yaşam boyunca (in a complete life)"⁷ ortaya çıkabileceğini öngörür. Aristoteles "ne bir tek kırlangıç ne de bir tek gün baharı getirmez ve de kısa bir süre insanı huzurlu ve mutlu kılmaz"⁸ diyerek bütünün dikkate alınması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu ifade bir tane ahlâki eylemin bir kişinin ahlâklılı olması için yeterli olamayacağı şeklinde de anlaşılabilir. Kişinin ahlâklılı olabilmesi için benzer davranışı sürekli yapmasına vurgu yapan Aristoteles bu düşüncesinden alışkanlık kavramına ulaşmaktadır. Ona göre temel iki erdemden biri olan entelektüel erdem eğitimle gelişebilir ve onda bilgi önemli olabilir ama moral erdemde bilgiden ziyade eylem ön plandadır ve alışkanlıkla gelişir.⁹ Bu durumda birey "adil eylemler yaparak adil, ölçülü davranarak ölçülü, cesareti davranarak da cesur insan"¹⁰ olur. Tüm diğer erdemlere de uygulanabilecek bu temel düşüncenin itiraza açık bir tarafının olduğunu belirten Aristoteles bu itirazı çürüttükten sonra iddiasının doğruluğuna kani olur. İtiraza göre bir kişi adil ve ölçülü iş yapıyorsa zaten adil ve ölçülüdür, bu durumda yaptığı adil ve ölçülü işin onu adil ve ölçülü yaptığının düşünülmesi mantıksızdır. Burada Aristoteles erdemlerle ilgili olarak *bilmekten ziyade olmak* eyleminin üzerinde durur ve bu eylemleri yapanın değil, adil ve ölçülü kişilerin yaptıkları şekilde yapanın adil ve ölçülü olabileceğinden bahseder. Aristoteles'in burada erdemli davranışların tek seferde kalarak değil, sürekli yapılarak alışkanlık haline getirilmesiyle ancak erdemli davranış olabileceği vurgusu yaptığı görülür.¹¹

TDM alışkanlık kavramından daha ziyade ilkeliliği barındıran bir tutarlılıkla ahlâkta iyi davranışların sürekliliğinin temin edilebileceğini savunmaktadır. TDM'ye göre adaletli olma özelliği, tutarlı bir şekilde sürekli yapılarak erdem niteliği kazanabilir ve bu kazanımla birlikte bireyin adaletle konu olan tüm davranışlarında görülür. Hayatında bir kere adil davranmış bir birey değil, adaletli olmayı ilke olarak benimsemiş ve adaleti davranışına aksettirmiş birey, kısacası tutarlı bir şekilde adil eylemlerde bulunan birey adil sıfatıyla tavsif edilebilir. Yani bir gün erdemli davranıp başka bir gün erdemsizce davranan kişiye bütününü temsil etmeyen tikel bir hareketi baz alınıp erdemli denilmesi uygun görünmemektedir. Hatta bu kişinin tutarsız ve erdemsiz olarak tanımlanması daha uygundur. Bu durumda kişinin tutarlı bir şekilde adil eylemlerde bulunarak ancak adil olabileceği bunu da adalet ilkesine sahip olmakla başarabileceği görülmektedir. Holistik bir yapı arz eden TDM'ye göre bir kişi erdemi kendisine ilke edinip tüm yaşamı boyunca erdemi tüm davranışlarına yansıtabilirse tutarlı bir şekilde erdemli olarak tanımlanabilecektir. Aristoteles'in sisteminde açık bir şekilde tutarlılık kavramı yer almasa da TDM'de olduğu gibi Aristoteles'in sisteminde de benzer bir bütünsellik, devamlılık vurgusu ve anlam örgüsü görülmektedir.

Ahlâkta tutarlı bir yolun takip edilebilmesi için ya hep ye hiç ikilemini aşan orta, dengeli, ılımlı ve ölçülü olanın tercih edildiği bir alana ihtiyaç vardır. Ahlâkın hedefi olan iynin orta ve tutarlı alanda meydana geldiği, iyi olanın niteliklerinin dengelilik, ılımlılık ve ölçülülük olduğu, kötü olanın dengesizlik, aşırılık ve ölçsüzlük olduğu söylenebilir. TDM'yi tutarlılığı temin eden orta alanda temellendirmek mümkündür. Orta kavramı (mean, intermediate)¹²

⁷ Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 11; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 12.

⁸ Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 11; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 12.

⁹ TDM'nin kapsamına daha uygun olduğu için Aristoteles'in belirlediği iki temel erdem entelektüel erdem (intellectual virtue) ve moral erdem (moral virtue) şeklinde İngilizce versiyonlarına sadık kalarak adlandırılmıştır. Eserin Türkçe çevirisinde ise ilkine düşünce erdemi ikincisine karakter erdemi denilmektedir. Bk. Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 23; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 23.

¹⁰ Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 23; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 24.

¹¹ Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 27-28; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 28-29.

¹² Orta kavramı için "virtue is a mean..." (erdem bir ortadır...) ve "it is a mean between two vices" (iki kötülüğün ortasıdır) şeklinde mean kelimesinin; "...aiming at the intermediate" (ortayı hedef

1264 | Fatma Yüce. Ahlâkta Tutarlılık ve Denge Modeli: Aşırılık ve Eksiklik Ortasında, Objektif

arkaplan analizi yapıldığında Aristoteles'e kadar geriye götürülmektedir. Aristoteles erdemi belirli bir özellikten neşet eden iki aşırı erdemsizlikten uzak orta yerde konumlandırır. Aristoteles'in ifadeleriyle orta kavramı referanslı erdem "akıl tarafından belirlenen ve pratik bilgelige sahip kişinin aklının belirleyeceği bir oluş olarak iki şeyin ortasında bulunan, yani bizimle ilgili bir ortada bulunan, tercihe ilişkin bir karakter durumudur."¹³ Burada erdem tercihle ilişkili olmasına, insanla ilgili olmasına ve akıl tarafından belirlenmesine yönelik vurgu orta kavramı üzerinden temellendirilmektedir. O halde daha yalın bir ifadeyle Aristoteles'e göre erdem "orta olma"¹⁴, "ortayı hedef edinme"¹⁵, "ortayı bulma ve tercih etmedir."¹⁶ Aristoteles'in eylem-erdem dengesini düşünebilmek adına öne sürdüğü üç temel kavram bu ifadelerle belirlenmiş olur: aşırılık (excess), eksiklik (defect), ve orta (mean, intermediate).¹⁷

Aşırılık, eksiklik ve ortanın eylemlerle ilgili olduğunu belirten Aristoteles, ortayı pratik ahlâkın erdeminde yani moral erdemde¹⁸ arar. Aristoteles'in aradığı bu orta on ile ikinin ortası olan altı gibi matematiksel bir orta değildir, insana göre orta olandır. İnsan söz konusu olduğunda rakamların kesinliğinden uzaklaşan bir müphemlik ve değişkenlik söz konusudur. Çünkü insana dair olan herhangi bir şeyde sayısal bir eşitlik sağlamak ne mümkün ne de gereklidir. İnsana göre orta olma kriterine göre *orta*, eylemi değerlendirilecek kişinin özel şartlarına göre belirlenir.¹⁹ Bu durumda ahlâkta geçerli, iyi ve erdeme özgü olan *altın orta* ise "doğru zamanda, doğru nesnelere ilgili olarak, doğru kişilere karşı, doğru bir motivasyonla ve doğru bir şekilde"²⁰ yapılan eylemler için geçerlidir. Aristoteles'e göre söz konusu bu *orta*, eylemlerde gerçekleşen biri aşırılık öteki eksiklik olan iki kötülüğün ortasıdır. Fakat her eylemde orta olması beklenilemez. Mesela bizzat tanımlamasında kötülüğü içeren eylemlerde orta olması beklenemez.²¹ Yani kötü olan karakter özelliklerinin ortasının belirlenmesi söz konusu değildir. Orta iyi olduğuna göre kötünün içinde iyinin aranması makul olmayacaktır, makul olan iki kötünün arasında iyinin aranması olacaktır. Bu durumda Aristoteles, "ne aşırılığın ve eksikliğin bir ortası, ne de ortanın eksikliği ya da aşırılığı vardır"²² diyerek orta kavramının neye tekabül ettiğini belirttikten sonra nerede aranmaması gerektiğini belirginleştirir. Aristoteles'in orta kavramı ahlâkta tutarlılık modelinde erdem ile tutarlılık kavramını birlikte düşünme denemesi için oldukça faydalı içerik sunmaktadır. TDM'nin temelinin Aristoteles'in altın *orta* düşüncesine dayandığı söylenebilir. Bununla birlikte TDM altın *orta* referans noktasını alıp yeni bir içerikle geliştirme hedefindedir.

Orta noktadan ayrılan herhangi bir özellik pozitif yönde artarak geldiği son noktada aşırılığa, negatif yönde azalarak geldiği son noktada eksikliğe dönüşmektedir. Ahlâki eylemin teminat altına alındığı ve iyinin olduğu ılımlı anlam dairesinden ya da başka bir ifadeyle denge alanından uzaklaşan *öz* ya hep ya hiç ikilemiyle oluşturduğu yeni aşırılık noktalarında kötüyü temsil etmektedir. Biri aşırılık biri eksiklik olan bu alanlar birbirinden çok farklı görünse de esasında kötü olmak, dengesiz olmak, aşırı olmak, ölçüsüz olmak bakımlarından birbirine benzemektedir. Peki bu alanlar neden kötüdür? Aristoteles'e göre aşırılık ve eksiklik

---

edinme) ve "virtue both finds and chooses that which is intermediate" (erdem orta olanı hem bulur hem de tercih eder) şeklinde intermediate kelimesinin kullanıldığı yerlerden birkaçı için bk. Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 30, 31.

¹³ Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 31; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 32.

¹⁴ Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 31; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 33.

¹⁵ Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 30; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 32.

¹⁶ Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 31; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 33.

¹⁷ Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 30; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 32.

¹⁸ Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 30; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 32.

¹⁹ Hümeýra Özturan, *Aristoteles ve Fârâbi'de Ahlâkın Kaynağı Problemi* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013) 145.

²⁰ Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 30. İfade eserin Türkçe çevirisinde ise "gerektiği zaman, gereken şeylere, gereken kişilere karşı, gerektiği için, gerektiği gibi" şeklindedir. Bk. Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 32.

²¹ Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 31; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 33.

²² Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 31; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 33.

iyiliği bozduğu için kötüdür ve bu nedenle olumsuz algılanmaktadır. Olumlunun ve iyinin bulunduğu alan ise *ortadır*.²³ Burada *ortadan* uzaklaşan aşırılık ve eksiklikten neyin anlaşılacağına sorgulanması elzem görünmektedir. Birden çok kötünün olduğu aşırılık ve eksiklik noktalarında yer alan kötüler aynı mı farklı mı özellik göstermektedir? Kötü ihtimallerin neligi sorgulanırken iki soru merkezi önem taşımaktadır: 1. Bir şeyin olmaması mı kötüdür? yoksa 2. Bir şeyin yanlış olması mı kötüdür? Konunun anlaşılabilirliğini arttırmak adına şu sorular iki ana soruya eklenebilir: İnsanlar herhangi bir şeyin yokluğundan mı yoksa yanlış varlığından mı acı çekmektedirler? Varlıkta yanlış varlık mı yoksa varlığın olmaması anlamında yokluk mu daha kötüdür?²⁴ TDM varlıkta yanlışlık ile yokluğun yani bir şeyin yanlış olması ile olmasının her ikisinin de erdem etiğine uygulandığında kötü olduğunu öne sürer. “İnsan için iyinin tek çeşit, kötünün ise çeşit çeşit olması”²⁵ durumu iyinin *ortada*, kötünün ise aşırılıkta ve eksiklikte konumlanmasını açıklar. Özü itibarıyla iyi olan ve *ortada* bulunan erdemler iyi bir varlık alanını temsil etmektedirler. Söz konusu doğru ve iyi varlık olarak adlandırılacak erdem zıttı ise yokluk olarak ifade edilebilir ve negatif yönde azalmanın aşırılığını temsil eder. Buna mukabil yanlış ve kötü varlığın ise varlıkta pozitif yönde artmanın gözlenmesiyle birlikte son noktası itibarıyla aşırılığı temsil eder. Bu aşırı nokta ise yanlış varoluşu ifade etmektedir. Böylece erdemlerin altın *orta* olarak oluşturdukları anlamlı dairenin başka bir deyişle tutarlılık alanının dışına çıkmış olur.

Tutarlılık daresi içerisinde erdem olan özelliklerin aşırılık ve eksiklik noktaları yanlış olmayı ve olmamayı temsil etmektedir. Bu aynı zamanda ya hep ya hiç ikilemi olarak da ifade edilebilir. Aristoteles’in de aşırılık, eksiklik ve *orta* kavramlarını ifade ederken benzer bir fikri ön plana çıkardığı görülür: Erdem “aşırılığı yanlış olan, eksikliği yerilen, ortası övülen ve isabetli olan etkilenimlerle ve eylemlerle ilgilidir.”²⁶ Aristoteles’in ifadesinde de erdemın aşırılığı yanlış olmasını, erdemın eksikliği hiç olmamasını temsil etmektedir ve her ikisi de kötü olarak belirtilmektedir. Tüm erdemlere uygulanabilecek bir şablon olarak TDM terminolojisiyle ifade edilecek olursa dikotomi oluşturan üçlü tasnif erdem *ci*-erdem *li*-erdem *siz* şeklinde ifade edilebilir. Sonuç olarak denilebilir ki, bir şeyin olmaması da yanlış olması da kötüdür; fakat yanlış olmasının kötülüğü daha zor fark edileceği için dikkat gerektirmektedir. Bu açıdan erdemlerin zıtları olan eksiklik kısımları değil, fazlalığı olan aşırılık kısımları ahlâkî açıdan doğrunun bulunması noktasında daha çok özen gerektirmektedir. İlimli versiyonlar erdemi temsil ederken, katı ve aşırı formlar erdemsizliği temsil etmekte, bununla birlikte erdemi maske olarak kullanan, erdemmiş gibi görüntüsünde aşırılık noktası, eksiklik noktası gibi erdemsizliği temsil etmektedir. Eksiklik noktası için kısaca *erdemsizlik* denilebilecekken, aşırılık noktası için *mış gibi erdemler*, *aslında erdemsizlik*, *erdemmiş gibi erdemsizlik*, *maskeli erdemsizlikler* ve *erdemcilik* ifadeleri kullanılabilir.

Konu ahlâk kavramı üzerinden örneklendirilmek istendiğinde ne iyinin ne kötünün bulunduğu nötr noktada pozitif ve negatif değerlerden bağımsız bir *öz* bulunmaktadır. Bu *özün* hem iyinin hem kötünün bulunduğu, aşırıdan uzak ilimli bir formda ele alındığı geniş bir denge dairesinde ise *orta* yani bu örnekte ahlâklılık gerçekleşmekte ve ahlâkta tutarlılık dai-

²³ Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 30; Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 32.

²⁴ Bir şeyin olmamasını temsil eden yokluk ile çarpık olmasını temsil eden yanlış varoluş şeklindeki her iki kötülükten hangisinin daha kötü olduğu sorgusunun daha anlaşılır olması için günlük sıradan bir örnek verilmesi uygun görünmektedir. Bu kapsamda meslek sahibi olmak isteyen bir insan ele alınabilir. Ekonomik özgürlüğünün olmasını ve daha rahat olabilmeyi arzu eden bir insanın mesleği olmadığı için üzülmediğini düşünelim. Sonra bir şekilde belki de acele olarak herhangi bir mesleği seçici olmaksızın kabul ettiğini düşünelim. Bir müddet sonra bu kişi mesleğinin karakterine uygun olmadığını düşünüp bu yanlış varoluştan rahatsız olsun. Bu durumda kişinin mesleğinin olmadığı ilk durum mu yoksa karakterine uygun olmayan mesleği icra ettiği ikinci durum mu daha kötüdür, ya da o kişiyi daha çok yıpratır? Burada her iki durumun da kötü olduğu anlaşılmaktadır. Fakat ikinci durumun kötülüğü hemen fark edilmeyeceği için daha tehlikeli olduğu söylenebilir.

²⁵ Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 31; Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 32.

²⁶ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 32.

1266 | Fatma Yüce. Ahlâkta Tutarlılık ve Denge Modeli: Aşırılık ve Eksiklik Ortasında, Objektif

resi oluşmaktadır. İtidal noktasını temsil eden bu ılımlı anlam dairesi ahlâki tutarlılığın teminat altına alındığı *ahlâk dairesi* şeklinde adlandırılabilir. Ahlâklılığı temsil eden bu denge dairesinden pozitif ya da negatif yönde oluşabilecek herhangi bir aşırılık ahlâki özün altın *ortasının* bozulduğu ya hep ya hiç aşırılıklarında kötüyü temsil eder. Nötr özellik gösteren ahlâki öz negatif yönde azaltılarak *Hiç* olarak ifade edilebilecek varlıkta bir yokluğa dönüştürülüp eksiklik noktasına ulaştığında kötü bir içerik kazanacak ahlâksızlık kavramı belirecektir. Burada oluşan kötü ahlâk *Eksik Katı Ahlâk* şeklinde tanımlanabilir. Benzer şekilde bu nötr özellik pozitif yönde artırılarak *Hep* olarak ifade edilebilecek varlıkta bir fazlalığa dönüştürülüp aşırılık noktasına ulaştığında kötü bir içerik kazanacak ve farklı bir alt yapıda yeniden ahlâksızlık kavramı belirecektir. Burada oluşan kötü ahlâk ise *Aşırı Katı Ahlâk* şeklinde tanımlanabilir. Burada oluşan ahlâksızlık ılımlı ve dengede ele alınması gereken özelliği haddinden fazla vurguladığı için oluşan aşırılıkta ahlâklılığı iptal eden bir ahlâkçılığa dönüşmektedir. Ahlâklılığın çarpıtılması olarak ahlâkçılık ahlâklılık maskesi altında ahlâksızlık ya da ahlâklılıkmış gibi görünen ahlâksızlıktır.²⁷

TDM'nin boş bir form olarak sunduğu şablon tüm erdemlere uygulanabilir. Konunun anlaşılabilirliği için birkaç erdem üzerinden örneklemek uygun görünmektedir. Dikotomiler söz konusu olduğunda temel kavram *zıtlıktır*. Aristoteles bazen *ortanın* zıttının aşırılıkta bazen eksiklikte bulunabileceğini ifade etmiş²⁸ olsa da TDM'de *ortanın* zıttı her zaman açık bir şekilde eksiklikte ve örtülü bir şekilde aşırılıkta bulunmaktadır. Eksiklik her zaman net bir şekilde *ortanın* zıttını verirken yani erdemin doğrudan zıttı olarak görülebilecekken; *ortanın* yanlış varlığını temsil eden aşırılık ise *ortanın* doğrudan zıttı olarak görülmediği için maskeli zıttı olarak adlandırılabilir. Dikotomi oluşturan erdemlerin üçlü tasnifi adalet kavramı üzerinden ele alınırsa adaletçilik (haklılık), adalet (hakkılık) ve adaletsizlik-zulüm (haksızlık) kavramları ile karşılaştırılır.²⁹ Burada adalet, zulüm eksiklik noktası ile adaletçilik aşırılık noktası arasında *orta* olarak belirlenir. Tutarlılık dairesini oluşturan bir başka deyişle ılımlı anlam dairesinde yer alan adalet kavramı varlığı temsil etmektedir. Bunun zıttı ise yani tam karşı kutbu adaletsizlik ya da zulüm (yukarıda belirtilen ahlâk örneği hatırlanacak olursa eksik katı ahlâk veya kötü ahlâk) olarak belirecektir. Burası da bir şeyin olmaması anlamında yokluğu temsil etmektedir. Bir şeyin yanlış olması anlamında aşırı katı ahlâk veya kötü ahlâk için adaletçilik kavramı örnek verilebilir. Adaletçilik derken adalet görüntüsünde adaletsizlik kastedilmektedir. Adaletin lafı çok vurgulu bir şekilde vardır ama kendisi bulunmamaktadır. Adalet bir maske olarak kullanılıp adaletsizlik kapatılmaktadır. Burada hem adaletsizlik yani zulüm hem de adaletçilik kötü ahlâk olarak belirtilebilir. Adaletin zıttı olması bakımından zulmün kötü olması aşikârdır, burada dikkat edilmesi gereken adaletle karıştırılma ihtimali olan

²⁷ Almanca Moralismus, Fransızca Moralisme ve İngilizce Moralism kelimeleriyle karşılanan Ahlâkçılık'ın sözlük anlamlarından ilki "ahlâki en yüksek değer ve en yüksek erek olarak gören dünya görüşü" ikincisi ise "her şeyi ahlâk açısından değerlendiren tek yanlı görüş" şeklindedir. Aynı tabir erdem üzerinden ele alındığında ahlâkçı aşırılık noktasını, ahlâklılı *orta* noktayı, ahlâksız ise eksiklik noktasını temsil etmektedir. Almanca Moralist, Fransızca Moraliste ve İngilizce Moralist kelimeleriyle karşılanan Ahlâkçılık sözlükte ahlâk filozofu ve ahlâk öğreticisi şeklinde iki farklı anlama karşılık gelmektedir. Sözlük anlamları için bk. Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 13. Burada ahlâkçılık kavramında olduğu gibi ahlâkçı kavramında da birinci anlamlar ahlâkta denge dairesini temsil ederken ikinci anlamlar TDM'nin aşırılık noktasına tekabül etmektedir. Bu makalede ahlâkçı ve ahlâkçılık ifadeleri ahlâk mesleği ile ilgilenen anlamında değil, aşırılık noktasını temsil edecek şekilde kullanılmıştır. Benzer bir kullanım din kavramı üzerinde görülmektedir. Dinine samimiyetle bağlı dürüst insan için dindar ifadesi kullanılırken, dini çıkarları için kullanan ve bir ticari metaya dönüştüren insanlar için dinci ifadesi kullanılmıştır. Örneğin Yaşar Nuri Öztürk deizmle ilgili eserinde deistlerin samimi dindarlara karşı değil dincilere karşı tepkiyle ortaya çıktıklarından bahseder. Bk. Yaşar Nuri Öztürk, *Tanrı'dan Başka İnsanüstü Tanımayan İnanç Deizm* (İstanbul: Yeni Boyut Yayıncılık, 2015). TDM kapsamında bu tabir ele alındığında dinci aşırılık noktası ile dinsiz eksiklik noktasının arasında yer alan dindar *ortayı* temsil etmektedir.

²⁸ Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 35; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 38.

²⁹ Parantez içindeki kavramlar asıl kavramın eş anlamlısı olarak değil, konunun anlaşılabilirliğini kolaylaştırması amacıyla izdüşüm ilişkisinde olduğu yakın anlamlısı olarak verilmiştir.

adaletçilik kavramıdır. Burada adaletçilikten kastedilen bir kişinin gerçeği çarpıtarak, haklı olmadığı halde haklıymış gibi davranıp hakkının gasp edildiğini iddia etmesi ya da başkalarını benzer motiflerle kışkırtması vb. durumlardır.³⁰ Dikotomi oluşturacak şekilde tasnif edilen adalet kavramı dualitenin ilk unsuru olarak ele alınacaktır.

Dualitenin ikinci unsuru olarak ele alınacak, “İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelen duygu”³¹ şeklinde tanımlanan sevgi dikotomi oluşturacak şekilde ele alındığında zıt kutbunda sevgisizlik ve nefret kavramlarıyla karşılaşılır. Birisine veya bir şeye güzel duygularla bağlanma anlamındaki sevginin aşırılık noktasında bağlılık bağımlılığa dönüşür. Üçlü tasnif içerisinde ifade edilecek olursa bağımlılık, sevgi ve nefret kavramlarıyla karşılaşılır. Sevgi, bağımlılık aşırılık noktası ile nefret eksiklik noktasının ortasında yer alan bir erdem olarak belirlenir.³² Adalet ve sevgi dikotomi oluşturdukları erdemsizliklerden (zulüm, nefret) arınıp iki orta olarak belirlendikten sonra dualite oluşturarak dörtlü tasnif içinde ele alınabilir. Dualiteler söz konusu olduğunda temel kavram *bütünleşme*dir. Bu durumda sadece adalet ve sadece sevgi alternatiflerinin ortasında birisi biraz daha baskın olmakla birlikte hem adalet hem sevginin birlikte yer aldığı iki alan belirir. Bu alanların birinde sevgiyle desteklenen bir adalet anlayışı ortaya çıkmaktadır. Sevginin yaygınlaşmasıyla birlikte adaletin kolaylaşacağı, hak paylaşımının sorun olmaktan çıktığı, insanların diğerinin hakkını gözetmediği ve hakkından fazlasını verebildiği durumlara geçiş mümkün olabilecektir. Bu alanın belirmesiyle birlikte adaletle duygusal destek sağlanmış olur. Diğer alanda ise adaletle desteklenmiş bir sevgi söz konusudur. Bu alanda ruhsal bir adaletin kapısı aralanmaktadır. Sevgide objektifleşmenin söz konusu olduğu bu alanda sevginin adaletli dağıtılmasıyla birlikte kıskançlıkların azalması mümkün görünmektedir. Oluşan yeni ve bütünleştirici her iki alanda da zaten güzel ve iyi olan erdemler bir kat daha güzellik ve iyilik kazanmaktadır.³³ Görüldüğü gibi TDM erdemler arası ilişkileri ve daha iyinin elde edilebilmesi için erdemlerin bütüncül ve tutarlı bir şekilde birlikte ele alınmasını önerir.

Ahlâka tutarlılığın teminatı ve ortanın belirleyicisi nedir? Aristoteles ortanın belirleyicisi olarak açık bir şekilde aklı görür.³⁴ Bununla birlikte Aristoteles’e göre bir şeyin iki ucundan eşit uzaklıkta olan olarak ortasından bahsedildiğinde bunun herkes için bir ve aynı olduğu görülecektir. Fakat böyle bir matematiksel orta ahlâk için çok olası değildir. Aristoteles

³⁰ Konunun şekil üzerinden gösterimi için bk. Şekil 1: Dikotomi Oluşturan Erdemlerin Üçlü Tasnifi

³¹ Türk Dil Kurumu, “Genel Türkçe Sözlük”.

³² Bazen sevgi konusunun aşırılık noktası için yanlış bir şekilde aşk kavramının verildiği görülmekte; sevgi fazilet aşk ise rezilet olarak sunulmaktadır. Bk. Yahya İbn Adi, *Tehzibü'l-Ahlâk: Ahlâk Eğitimi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013) XLVII. Burada TDM'nin tasnifi aşk gibi orta erdem olabilecek kavramların yanlış bir şekilde ele alınmasını önlemektedir. İfrat noktasının hem Aristoteles'te hem TDM'de erdemsizliği temsilen ifade edildiği hatırlanırsa erdemi temsil eden bir orta olarak aşkın aşırılık olarak verilmesi uygun görünmemektedir. Makalenin kapsamı dolayısıyla erdemler üzerinden geniş bir tasnif yapılamayıp konu makalede boş bir form olarak sunulan modelin erdem etiğine uygulandığı başka makalelere havale edilmektedir. Burada yanlış anlaşılmanın giderilmesi bakımından birkaç örnek verilip geçilecektir. İlkesel planda şekillenebilecek sevginin bireysel planda ele alınmasıyla oluşan özsevgi kavramının da özsevgisizlik-öznefet eksiklik noktası ile narsizm ve megalamani aşırılık noktası arasında değerlendirilmesi uygun görünmektedir. Sevginin toplumsal planda yer aldığı bir örnekte kişinin milletini sevmesi olarak milliyetlilik-toplumsal kimlik (dengeli bir formda kullanılırsa milliyetçilik kavramı burada uygun görülebilir) kavramları ele alınırsa bu orta kavramın milliyetsizlik-toplumsal kimliksizlik eksiklik noktası ile ırkçılık aşırılık noktası arasında yer aldığı düşünülebilir. Orta noktası belirlenirken makalede geniş bir şekilde ele alınan TDM'nin aşırılık için sunduğu çarpıtılmış erdem ya da yanlış var oluş ve eksiklik için sunduğu yok oluş ya da erdemsizlik formları unutulmamalıdır ve yeterli bir kavramsallaşmanın olmadığı yerlerde erdemlerin erdemsizlikmiş gibi gösterildiği zorlama tasnifler yapılmamasına özen gösterilmelidir.

³³ Konunun şekil üzerinden gösterimi için bk. Şekil 2: Daha İyi Bir Erdem İçin İki Ortanın Dualitesi

³⁴ Eserin Türkçesinde ortanın belirleyicisi olarak “sağ akıl” ifadesi yer almaktadır. İngilizcesinde ise “reason” (akıl) ifadesi bulunmaktadır. Bk. Aristotele, *The Nicomachean Ethics*, 48, 103; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 52, 113.

1268 | Fatma Yüce. Ahlâkta Tutarlılık ve Denge Modeli: Aşırılık ve Eksiklik Ortasında, Objektif

insan söz konusu olduğunda ne fazla ne de eksik olana yönlendirilebilecek *ortanın* tek olmadığını ve herkes için de aynı olmadığını hatırlatır.³⁵ Aristoteles'e çok yakın *orta* anlayışı belirleyen Farabi ise *ortayı* daha belirgin hale getirmek için erdemi kuşatan çevre teorisi geliştirmiştir. Bu teoriye göre bir kişi erdemi çevreleyen hususları, Farabi'nin deyimiyile *ahvâl-i mutife*yi bilirse eyleminde *ortayı* isabet ettirebilir. Farabi'ye göre *ahvâl-i mutife* fiilin failini, zamanını, mekanını, amacını, fiilin kendisiyle yapıldığı aracı ve son olarak da fiilin muhatabı olan kişiyi kapsar.³⁶ TDM Aristoteles'ten ve Farabi'den farklı olarak aklın tutarlılığın teminatı oluşunu vurgular; Aristoteles'e ve Farabi'ye benzer bir şekilde aklın *ortanın* belirleyicisi olduğunu kabul eder. "Ahlâkta iyiyi temsil eden ortamın belirleyicisi nedir?" sorusu geniş bir perspektifle meseleyi ahlâkın kaynağına getirir. Ahlâkın kaynağına yönelik sorguda ahlâkın kaynağı olarak akıl, duygu, sezgi, vicdan gibi değişik alternatifler tercih edilmiştir.³⁷ TDM orta yolda giderek iyi eylemin her zaman yapılabilmesini hedeflerken bu hedefin sağlanmasında aklın yanında onun destekçisi olarak duygu, sezgi, vicdan ve iradeye de yer açar ve bütüncül bir yaklaşım önerir. Son noktada ise TDM duygu, sezgi, vicdan ve irade gibi ruhi yetilerden destek alan aklın bulduğu *ortayı* vahyin sunduğuyla teyit eder. Başka bir deyişle Tanrının zaten *orada ve hep* sunduğu ahlâkla, insan aklının *burada ve şimdi* bulduğu ahlâk örtüşür. İnsanın olduğu yerde rölativizmin her zaman olacağına imkân tanıyarak objektif bir kriterin zor olsa da belirlenmesi gerekliliğine vurgu yapan TDM objektifliğin bir göstergesi olan ilkeliliğin teminatı olarak aklı göstererek, gerçekliğe ulaşma aracı olan aklın ahlâkta iyilikle sentezini önermektedir. Bu durumda herkese göre değişebilme ihtimali olan *ortanın* ve dolayısıyla iyinin sağlam bir zemine oturtulması, ortak insan aklına hitap edebilmesi ve tutarlı bir çizgi takip edebilmesi mümkün olacaktır.

Dikotomi oluşturan erdemlerdeki üçlü tasnifte eksiklik noktasını aklın hemen tespit edebileceği aşıkârdır. Aşırılık noktasının yani erdemmiş gibi erdemsizliğin tespitinde ise aklın yanında duygu, sezgi, vicdan ve iradeye ihtiyaç oluşmaktadır. *Ortanın* belirleyicisi olarak aklı öneren TDM insanın tabiatını dikkate alarak *ortayı* temsil eden denge alanını iyinin kötude kaybolmasına fırsat vermeyecek şekilde ama insanı da çok dar bir ahlâk alanına sıkıştırma-yacak şekilde esnek tutar. Söz konusu bu esnekliğin de iyinin çarpıtılmaması ve göz boyama aracı seviyesine indirgenmemesi için aklın denetiminde olması gerekmektedir. Aksi takdirde neyin orta neyin aşırı olduğu, neyin denge neyin kötü olduğu belirlenirken sapmalar oluşabilmektedir. İyi maskelerini takınmış kötüler kötü eylemlerini iyi olarak tanımlayabilir, "neye göre kime göre aşırı?" sorusuyla tüm otoriteleri reddedip kendilerini otorite ilan edebilirler. Aklın ötelendiği böyle bir ortamda ise suistimale açık aşırılık noktasını temsil eden fazlalıklar görünür olmakla kalmaz, iyi adına savunulmaya da başlanabilir. Orta alanda temellendirilmiş dengede olan erdemler zıttına indirgenip aşırılıkların prim yaptığı mecrada kötülenebilir ve

³⁵ Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 29-30; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 31.

³⁶ Farabi, *Risaletü't-Tenbih ala Sebili's-Saade*, thk. Sehban Halifat (Amman: el-Camiatu ürdüniyye, 1987) 197-198. Bu çalışma temelde felsefe, din felsefesi ve ahlak disiplinleri kapsamında ve özelde ise Batı Felsefesiyle (Aristoteles'in orta ve Kant'ın ilke anlayışlarıyla) sınırlandırılmıştır. Bu nedenle İslam Ahlak Felsefesi literatürüne geniş çaplı yer verilememiştir. Farabi'nin burada ele alınması ise görüşünün otantikliği bakımından elzem görülmüştür. Bu çalışmada ele alınan Aristoteles'in *orta* anlayışı ve savunulan yeni model (TDM) İslam düşüncesi kapsamında yeni bir perspektifle ele alınabilir. Aristoteles'in orta anlayışı İslam düşüncesi bağlamında ele alınmak istendiğinde takip edilmesi gereken İslam düşünürleri İbn Miskeveyh, Gazzali, Tusi, Devvani ve Kınalızade şeklinde ifade edilebilir. Aristoteles'ten Kınalızade'ye ulaşan *orta* kavramı hakkında bk. Ayşe Sıdıka Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1998)) 219.

³⁷ Modern dönemde ilkeyi merkeze yerleştiren Kant ahlâkın kaynağının akıl olduğunu ve duygusal etkilenimlere karşı salt aklın motivasyonunun etkin kılınması gerektiğini düşünür. Buna mukabil aklı tutkuların kölesi olarak gören David Hume, ahlâki değerlendirmelerin duygulardan kaynaklandığını ifade eder. Anti-rasyonalist geleneği sürdüren A.J. Ayer de ahlâki değerlendirmelerin duygusal ve öğütsel olduğunu belirtir. G.E. Moore ise, temel ahlâki yargıların doğruluğunun sezgiler vasıtasıyla bilinebileceğinden bahseder. Ahlâkın kaynağına yönelik söz konusu bilgilendirmeyi yapan Yaran kendi tercihinin vicdan olduğunu belirtir. Bk. Cafer Sadık Yaran, *Ahlâk ve Etik: Doğu, Batı ve İslam Ahlâk Felsefesi Yazıları* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010) 31-32.

erdemlilik olarak yaftalanabilir. *Ortanın* akıl ile belirlenip duygu, sezgi, vicdan ve irade ile desteklenmediği adaletin sadece güçlü için geçerli olduğu yerlerde ve zamanlarda ölçülü olu-şun hadsizlikle kaybolduğu, iyi niyetin saflıkla aynileştirilip saflığın da enayilik adı altında dalga geçilecek bir zemine indirgenerek kirletildiği, nezaketin kırılarak kendini beğenmişliğin ve saygısızlığın özgüven zannedildiği bir erdemler erozyonu ile karşılaşılır. Erdemler erozyo-nunun kaygan zemininde aşırılık ve eksikliğin *orta* olarak sunulmaması için sağduyuyla des-teklenmiş bir akla ve aklın sağlam bir zeminde temellendirdiği sağlam erdemlere ihtiyaç var-dır. Böyle bir sağlam zemini ise aklın rehberliğinde bir ilkelilik mümkün kılar.

2. İLKEİLİK MERKEZİNDE İDEAL AHLÂK-REAL AHLÂK

Bir ilkeye göre hareket etme felsefede tutarlılığın teminatı olarak görülmektedir. TDM benzer bir durumun ahlâkta da olması gerekliliğine işaret eder. Ahlâklılıkta ilkeyi merkeze yerleştiren Kant'a göre ahlâksal değer belirlenmesinde eylemlerin görülmeyen iç ilkeleri eylemlerin kendilerinden daha önemlidir.³⁸ Buna mukabil Aristoteles ise ahlâkın nihai amacı olan iyiyi erdemi gerçekleştiren ruhun etkinliği olarak belirleyerek ahlâklı oluşturma erdeme vurgu yapmaktadır.³⁹ Batı ahlâk felsefesinde Kant'ın ilke anlayışı ile Aristoteles'in erdem anlayışı arasında âdeta ilişkisizlik öngörülmüş, birisi klasik dönemde diğeri modern dönemde ön plana çıkarılmış, hangisinin daha değerli olduğu konusu tartışılmıştır. Türkiye'de ise tam tersi bu iki kavram arasında neredeyse fark görülmez.⁴⁰ TDM'de ilke ve erdem birisi soyut diğeri somut, birisi teorik diğeri pratik bir özelliğe haiz bir şekilde birlikte hareket ederek ahlâkta bütünsel yaklaşımın bir örneği olarak düşüncenin davranışa dönüş sürecinde ortak işlevselliğe sahiptir. İlke ve erdemin yan yana gelmesini yeniden düşünme denemesi sunan TDM ilke ile erdem arasında farklılıkları muhafaza ederek bir bütünleşme önermektedir. Aşırılık ile eksiklik arasında belirlenen *ortanın* iyi olduğu, erdemleri temsil ettiği bilgisinin yanına bu erdemlerin aşırılık ile eksiklik arasında belirlenen *orta* ilkesine göre şekillendiğini düşünmek bu bütünleştirici yaklaşımı temsil etmektedir.⁴¹

Aşırılık ile eksiklik dairesinin ortasında oluşan ılımlı denge dairesi hem o hem o-olma-yanı birlikte içerip iyi olanda belirginleştirerek erdemliliği temsil ederken bu dairenin ne o-ne olmayan olarak tanımlanabilecek merkezi (ya da bu merkezdeki nötr noktası) ilkeyi temsil etmektedir. Ahlâkçılık aşırılık noktası ile ahlâksızlık eksiklik noktasının ortasında oluşan ahlâk dairesi ahlâklılık erdemi oluştururken bu dairenin merkezinde yer alarak henüz davranışa yani pozitif ya da negatif değere dönüşmeyen nötr noktada ahlâk ilkesi bulunmaktadır. Daha anlaşılır olması için adalet erdemi üzerinden örneklendirilecek olursa aşırılığı temsil eden adaletçilik (hakçılık) ile eksikliği temsil eden adaletsizlik (haksızlık) ya da zulüm kavramlarının ortasında beliren adalet dairesinin merkezi adalet ilkesi olarak anlaşılabilir. Bu ve benzeri ilkelerle hareket eden bir kişi ahlâkın önerdiği iyilikleri yaparken iyilik ilkesinden ya da adalet ilkesinden yola çıkarak eylemde bulunacağı için kişiye göre değişen iyilikler ve adalet sistemleri yerine ilkenin sabitliğinden ve sürekliliğinden güç alan daha evrensel ve objektif sonuçlara yani eylemlere ulaşabilir. İlkeye tutarlı bir biçimde bağlı kalmak anlamında ilkelilik, ilkeyi adama veya şartlara göre değiştirmemek, aksi yöndeki ısrarlara rağmen ilkeyi veya ya-sayı uygulamada herkese eşit davranmak ve uygulamadaki tutarsızlıklara karşı sağlam duruş

³⁸ Immanuel Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İonna Kuçuradi (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2002) 23.

³⁹ Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 11; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 12.

⁴⁰ Cafer Sadık Yaran, *İslam Ahlâk Felsefesine Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2012) 34, 61-62; *Ahlâk ve Etik*, 87-89.

⁴¹ Erdem ve ilke arasında benzer bir birlikteliğin makuliyetini ifade eden Yaran erdemle anılan Aristoteles'in kendisi ilkesini belirlemiş olmasa bile, erdemlerini tespit ettiği ve temellendirdiği ilkesinin 'aşırılığa düşmemek ve hep orta yolda olmak' şeklinde olduğunu; ilke ile anılan Kant'ın ise ilkeleri tespit ettiği "Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi" adlı kitabının başında ve sonunda iyi niyetlilik erdeminin vurguladığını belirtmektedir. Bk. Yaran, *Ahlâk ve Etik*, 82, 88; Yaran, *İslam Ahlâk Felsefesine Giriş*, 62.

1270 | Fatma Yüce. Ahlâkta Tutarlılık ve Denge Modeli: Aşırılık ve Eksiklik Ortasında, Objektif

sergilemektir.⁴² Bahsedilen bilgiler ışığında teorik ve soyut kısmı şekillendiren ilkenin pratik kısmında erdem olarak vücut bulduğu, görünür olduğu ve somut bir hüviyet kazandığı söylenebilir. Netice itibarıyla TDM ilkeli ve erdemli bir hayatı bütüncül bir şekilde önermektedir.

Hem hizmet vereni hem hizmet alanı bir yasa çerçevesinde bağlayan ilke bireye ve şartlara göre değişkenlik arz etmez, birey ilkeye göre şekillenir ve tüm bireyler ilkenin neticesinden eşit bir şekilde istifade eder. Böylelikle keyfi uygulamalarla ve çifte standartlarla bireylerin haklarının suistimal edilmesi önlenmiş olur, ilke çerçevesinde oluşan demokratik ortamda yalnız erk sahibi değil, her türlü hak sahibi hakkını alma salahiyetine ulaşmış olur. İlkeye bağlılık bu yönüyle kurallı yaşam ile özgürlük arasında bir denge kurarak hakların ve özgürlüğün teminatı olmaktadır. Altına birçok kuralın girdiği genel bir isteme belirlemesini taşıyan önermeler olarak pratik ilkelerin hem öznel hem nesnel versiyonlarıyla karşılaşılır. İlke genelleştirilebilir olması dolayısıyla daha ziyade objektiflik ile birlikte anılrsa da özne tarafından yalnız kendi istemesi için geçerli görüldüğünde öznel bir hüviyet kazanır. Kant istemenin öznel ilkesine ya da öznenin kendisine göre eylemde bulunduğu ilkeye maksim adını verir. Özneliğin temsil edildiği maksimler, her akıl sahibi varlığın istemesi için geçerli olarak tanındığında ise nesnel bir hüviyet kazanırlar ve yasaya dönüşürler. Yasa her akıl sahibi varlığın kendisine göre eylemde bulunması gereken ilkedir.⁴³ Görüldüğü gibi Kant öznel ilke olan maksimlerin genelleştirilmesi gerekliliğinden yani nesnelleştirilmesinden bahseder. Kant'ın temel ilkesi böylece genelleştirilebilirlik olarak belirlenebilir: "1. Ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin bir ilkeye maksime göre eylemde bulun."⁴⁴ Bu temel ilkeden elde edilmiş diğer iki ilkeden biri insana saygıyı merkeze alarak insanlığa sırf araç olarak değil, amaç olarak davranılması gerekliliğini vurgular, diğeri ise özgürlük temasıyla istemenin özerkliğinden bahseder.⁴⁵ Kant'ın temel üç ilkesinden sonra ahlâkta tutarlılığın bir teminatı olarak davranışları belirleyebilecek erdemleri temellendiren evrensel tek bir ilkeden bahsedilebilir. Ahlâkta altın kural olarak ifade edilen ve ahlâklılığın temel şartı olarak görülen bu ilkeye göre birey kendisine yapılmasını istediği şeyleri ötekine yapmalıdır; kendisine yapılmasını istemediği şeyleri ötekine yapmamalıdır.⁴⁶

Altın kural ahlâkta tutarlılığın ve ahlâki rasyonalizmin temelini teşkil etmektedir. "Başkaları için yanlış ama benim için değil" zihniyetiyle başkalarında kınadığı şeyleri kendisi yapan deyim yerindeyse ikiyüzlü insanın tutarlılıktan uzak olduğu açıktır.⁴⁷ Böyle bir kişinin

⁴² Cafer Sadık Yaran, *Müslümanın Edinmesi Gereken Ahlâki Erdemler* (Ankara: DİB Yayınları, 2018) 186.

⁴³ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 21; Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 16, 37-38.

⁴⁴ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 38.

⁴⁵ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 46-50.

⁴⁶ "Bir kimsenin bütün hayatına rehber olabilecek bir şey var mıdır?" şeklindeki çok temel ve iddiası büyük bir soruya Konfüçyüs, altın kuralın negatif versiyonuyla cevap vermiş ve "Kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkalarına yapma" demiştir. (Konuşmalar, 15/23). Ahmet Güç, "Konfüçyanizm", ed. Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007); Adam Morton, *Pratikte Felsefe: Temel Sorulara Giriş*, çev. Mukaddes İlgün (İstanbul: Kesit Yayınları, 2006) 119. Teistik dinler gelmeden önce Konfüçyüs'ün negatif versiyonuyla ele aldığı altın kuralı Hz. İsa pozitif versiyonuyla bilmeye ve itaat etmeye değer bir şey olarak öğütlemiştir: "İmdi, insanların size her ne yapmalarını istiyorsanız, siz de onlara öyle yapın; şeriat budur, peygamberler de." (Matta 7/12) Teistik dinlerin sonuncusu olan İslam dini içerisinde altın kural hem pozitif hem negatif versiyonlarıyla görülmektedir. Pozitif versiyona "Sizden birisi, kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe imana eremez" (Buhari, İman 6) hadisi örnek verilebilir. Negatif versiyon için Veda hutbesinde yer alan "Ne zulmediniz, ne de zulme uğrayınız" ifadesi hatırlatılabilir. Dini bir altyapıyla ahlâklılık oluşturulmak istendiğinde referans alınan altın kural dini olmayan temelde bir ahlâklılık kurmaya çalışan Hobbes ve Clarke tarafından da ele alınmıştır. Hobbes "kendin için ancak başkalarına izin vereceğin kadar özgürlüğü istemekle yetin..." demiştir. Clarke ise "benzer durumlarda bir kimseden makul ölçülerde beklediğiniz davranışı siz de herkese gösterin..." demiştir. Bk. Morton, *Pratikte Felsefe*, 119.

⁴⁷ Morton, *Pratikte Felsefe*, 118.

altın kuralın öğütlediği gibi kendisi için beklediği iyiyi başkalarına yapabilmesi pek olası görünmemektedir. Oysaki bir kişi için doğru ve iyi olanın aynı durumdaki herkes için doğru ve iyi olması mantiken gereklidir. Herkes için doğru olan ve aklın evrensel bir şekilde kabul ettiği ahlâki gerçekliklerin varlığı objektifliği gerektirir. Ahlâki gerçekliklerin bireysel farklılıkları içerebileceği, bireyin bulunduğu zamana ve mekana göre değişebileceği düşüncesi ise ahlâktaki subjektif boyutu göstermektedir. Öte dünyaya dönük ahlâki değerlerin ebedi, mutlak, objektif, değişmez ve evrensel hakikatler olduğunu savunan objektivizm ile bu dünyaya dönük ahlâki değerlerin tarihsel ve kültürel süreç içinde gelişmiş olduğunu ve değişkenliğini savunan rölativizm aşırı uçları arasındaki tartışmalar metaetiğin temel problemlerinden birini teşkil etmektedir.⁴⁸ Objektif bağlayıcı ahlâki yükümlülüklerin varlığı Tanrı'nın varlığı için bir delil olarak gündeme getirilmiştir. Buna mukabil rölativizm ise kültürel ve (daha aşırı olarak) bireysel formlarıyla objektif olarak bağlayıcı yükümlülüklerin varlığını yadsımıştır.⁴⁹ Peki öte dünyanın dışında bu dünyaya dönük, Tanrı'nın dışında temellendirilmesi mümkün objektif değerler bulmak mümkün müdür? Bu sorunun cevabı akıl hatırlanıldığında açık bir şekilde *eve*tir. Bu durumda hem akıl, hem vahiy objektif değerlerin temelini teşkil edebilmektedir. Akılla din dışı objektif değerlendirme, vahiyle ise dinsel objektif değerlendirme mümkün görünmektedir. TDM objektivizm ve subjektivizm aşırılıklarına düşmeden ahlâkta objektif ve subjektifliğin birlikte düşünüldüğü alanlardan bahsetmektedir.

TDM ahlâkta akli merkeze alarak ilke ile erdemi bütünleştirmeyi önerirken ahlâk adına güçlü evrensel doğrulara ulaşmayı hedeflemektedir. Her ne kadar kişinin kendi ilkeleri (kişisel ilkeler) subjektif bir görünüm arz etse bile genel manada ilkeler ahlâklılığın objektiflik boyutu olarak anlaşılabilir. Daha net bir ifadeyle ahlâkta objektifliği sağlayan rasyonalizme ulaştırılan en önemli unsurlardan biri ilkedir. Kant'ın ilkeliliğinde objektifliği temin etmek kolay görünmekle birlikte bunun Aristoteles'in erdemine yansımaları ise insanın subjektif boyutuyla birlikte mümkün görünmektedir. Bu durumda TDM Kant'ın ve Aristoteles'in farklı vurgularla savundukları objektifliğe ilke-erdem birlikteliği ile güç kazandırmaktadır. Bununla birlikte insanın bireysel farklılıklarını dikkate alarak söz konusu objektifliğe subjektiflik eklemekte ve istisnalara imkân tanımaktadır. Çünkü ahlâkta ne tamamen objektif olmak ne de tamamen subjektif olmak makul ve mümkündür. TDM'ye göre ahlâkta subjektifliği nispeten onaylayan bir objektiflik hem makul hem de mümkündür. Objektiflik-subjektiflik dualitesinin bir tarafta sadece objektifliğin diğer tarafta sadece subjektifliğin bulunduğu bir zeminde karşı karşıya geldiği düşünülürse, bu ikisinin arasında subjektif boyutu da olan fakat objektifliği daha belirgin bir alan ve objektifliği de olan ama subjektifliği daha baskın diğer bir alan ılımlı formlar olarak dengeyi temsil etmektedir. Ahlâk tarihçilerinin genellikle doğru ve iyi olduğuna inanılan şeyin evrensel olduklarını telkin ederek neticeye varmalarına rağmen genellikle bireysel ve toplumsal rölativizme yatkın oldukları bildirilmiştir.⁵⁰ Bu ifadelerle birlikte onların iki ılımlı alandan objektifliği barındıran bir subjektifliğe sahip olduğu söylenebilir. TDM ise bu iki ılımlı versiyondan içerisinde bir miktar subjektiflik olsa da objektifliğin daha belirgin olduğu kısımda yer alır. Buradan hareketle TDM objektifliğin temsil ettiği ideal ahlâk ile subjektifliğin kaçınılmaz bir şekilde var olduğu real ahlâk kavramlarını önerir.⁵¹

TDM'nin gündeme getirdiği ideal ahlâk akıl ve/veya vahiyden destek alarak ahlâkta mutlak, evrensel ve herkes tarafından tartışmasız kabul edilebilecek iyi ve doğruların objektif zemininde gerçekleşir. İdeal ahlâk kişilerin bildikleri ve ulaşmak istedikleri hedef olarak görülebilir. Burada ahlâkın ne olduğu, iyi ve doğrunun ana hatları akıl ve/veya vahiy tarafından belirginleştirilmiştir. Real ahlâk ise kişilerin kendi gerçeklikleri olarak subjektifliklerini de

⁴⁸ Yaran, *Ahlâk ve Etik*, 22-30; Yaran, *İslam Ahlâk Felsefesine Giriş*, 206-213.

⁴⁹ C. Stephen Evans, R. Zachary Manis, *Din Felsefesi: İman Üzerine Rasyonel Düşünme*, çev. Ferhat Akdemir (Ankara: Elis Yayınları, 2010) 92-94.

⁵⁰ Alasdair MacIntyre, *Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla Etik'in Kısa Tarihi*, çev. Hakkı Hünler (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001) 5.

⁵¹ Konunun şekil üzerinden gösterimi için bk. Şekil 3: Objektiflik-Subjektiflik Dualitesinin İzdüşümünde İdeal Ahlâk-Real Ahlâk

1272 | Fatma Yüce. Ahlâkta Tutarlılık ve Denge Modeli: Aşırılık ve Eksiklik Ortasında, Objektif

barındıran olumlu olumsuz tüm yönleriyle insanda ya da toplumda şekillenen ahlâktır. Real ahlâk hem kişinin kendi kendini algılama biçimini, hem de diğerlerinin kişiyi algılama biçimini barındıran yaşanan ve davranışa dönüşmüş ahlâki temsil etmektedir. Ahlâkta teoriyi temsil eden ise ideal ahlâktır.⁵² Real ahlâkta kişinin kendini algılama biçimi ile diğerlerinin kişiyi algılama biçimi arasında yakınlık ve tutarlılık gerçek ahlâkın belirlenimi açısından önem arz eder. Kişinin ahlâki bakımdan kendini olumlu-olumsuz tüm yönleriyle farkında olabilmesi, ideal ahlâkın referansı ile olumsuz yönlerini elimine ederek olumlu yönlerini artırması ve olumsuz yönlerini olumluya dönüştürülebilmesi konusunda önemli bir adımdır. Bu bakımdan TDM real ahlâk ile ideal ahlâk arasında öncelikle tutarlılık olması gerektiğine işaret etmekte, akabinde ise bütünlük önermektedir.

Kişinin ahlâki bakımdan gerçekte nasıl olduğunun resmedildiği real ahlâkın, nasıl olması gerektiğinin formunu belirleyen ideal ahlâka yaklaştırılması, dönüştürülmesi ve bu süreçte objektifleşmesi TDM'nin hedeflerinden biridir. Kişinin olduğu ahlâk (real ahlâk) ile olması gerektiği ahlâk (ideal ahlâk) arasında açıklık, tutarlılık ve bütünsellik temalarıyla azaltıldığında daha iyi bir insan olma idealine dönük önemli bir adım atılmış olur ve iki ahlâk arasındaki çatışma azalacağı için bu tutarlılık bireylerin ve toplumların huzurunu temin etmede önemli bir rol icra eder. TDM bu süreçte kişinin ideale ulaşması mümkün olmasa da en azından o ideale yaklaşmasını ve o ideal uğrunda mücadele etmesini önermektedir. Sokrates'in bilgelik idealleri, Eflatun'un idealleri, Aristoteles'in rasyonalizmi ve Kant'ın ilkeleri hatırlandığında, ideal ahlâkın ardalanı objektiflik lehine belirginleşmektedir. Bu durumda ideal ahlâkın evrensel ve mutlak olduğu söylenebilir. Her gün gelişime açık real ahlâk ise bireyden bireye ve toplumdaki topluma değişebilmektedir. TDM ahlâkın herkes tarafından kabul edilen evrensel ve objektif bir boyutunun olması gerektiğini iddia eder. TDM real ahlâkın da realitede bireysel bakımdan subjektifliği, toplumsal bakımdan yerelliği barındırmasının yanı sıra objektifliğe dönük bir varoluş göstermesini önermektedir. Böylece ahlâkın sarsılmaz genel geçer kurallarıyla tutarlı yaşam sergileyen iyi niyetli ve iyi davranışlı sağlam ahlâka sahip insanların oluşturduğu iyi toplumların varlığı real ahlâkın ideal ahlâka dönüşümünün bir göstergesi olabilecektir.

İdeal ahlâkın niyette yer alması bir yönüyle ideal olan doğru ve iyinin niyette şekillenmesi olduğundan iyi ve doğru niyetlilik olarak görülebilir. Bunun davranışa yansımaları ise iyi ve doğru davranışlılık olarak real ahlâkın ideal ahlâka dönüşerek onunla bütünleşmesini temsil eder. Böylece yaşayan ahlâk yaşanması gerekene yakın oldukça ve tutarlı oldukça iyi ve doğru adına önemli adımlar atılmış olur. İdeal ahlâkın ilkeleri niyette kendini göstermekte, soyut planda insan zihninde yer aldığı şekliyle eğer tutarlılık söz konusu ise insan davranışına, somut plana, erdeme dönüşmektedir. Ahlâklılık dairesi hatırlandığında dairenin merkezindeki "ne o ne o" alanında maksim ve yasa yani subjektif ya da objektif ilke yer almaktadır. Ahlâkta tutarlılık dolayısıyla maksim ve yasa "hem o hem o" alanını içeren ahlâklılık dairesinde erdeme dönüşmektedir. TDM'nin iddiası hatırlanacak olursa erdemler zıtlarına da haiz olmakla birlikte ılımlı bir versiyonda iyiye dönüşmektedir. İyilik ve kötülüğün kaçınılmaz olarak bir arada olduğu yaşam sahnesinde her ikilemede iyiliğin seçilmesine dönük güçlü bir eğilimin ana motivasyonu iyi niyetliliktir. Ahlâkta tutarlılık ve denge söz konusu olduğunda ise iyi niyetliliğin doğal bir sonucu iyi davranışlılıktır. İdeal ahlâk tarafından şekillenen iyi niyetin tüm zorluklara rağmen aklın, nefsanî değil insani duyguların, ilahi bir sezginin ve belki de en önemlisi güçlü bir iradenin desteğiyle real ahlâkta davranış üzerinde gözlenmesi ahlâkın en büyük ideali olan iyi bir insan ve insanlığa ulaşmayı destekleyecektir. Bu açıklamalardan an-

⁵² Ahlâkta birey ve davranışları ele alındığı için ahlâki bir özne olarak ahlâki benden bahsedilebilir. Objektif hususiyetleriyle tarif edilen ideal ahlâkın izdüşümünde ideal ben, subjektif hususiyetleriyle tarif edilen real ahlâkın izdüşümünde real ben bulunmaktadır. Psikolojide genellikle kişinin olduğu ben olarak real benden, olmak istediği ben olarak ideal benden bahsedilir. Bunun yanı sıra real ben ile ideal ben arasında yeni bir benden bahsedildiği de görülmektedir. Tarhan bu bene gerçekte ideal arasında yaşamaya çalışan aktivist ben demektedir. Bk. Nevzat Tarhan, *Güzel İnsan Modeli* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011) 247.

laşılacağı üzere tutarlılık modeli Kant'ta olduğu gibi niyetin iyiliğine güçlü bir vurgu yapmaktadır. Bunun yanı sıra sonucun iyiliğini göz ardı etmeyerek tutarlılık çerçevesinde desteklemektedir. Netice olarak TDM niyet ve sonuç birliğini ve dengesini önermektedir.

Kant'ın deontolojik etiğinin başlangıcında ahlâkın nihai hedefi olarak iyi niyetin (iyi isteme) bulunması gibi⁵³ Aristoteles'in erdem etiğinde de iyilik vurgusu ön plandadır ve Aristoteles iyiliği amaca ulaşmayı isteyen teleolojik ahlâkında eylemlere göre farklılaşan çeşitli amaçların içinde nihai amaç olarak tanıtmaktadır:

“Her sanat ve araştırmanın, benzer şekilde her eylem ve tercihin iyiyi arzuladığı düşünülür; bundan dolayı iyi ‘her şeyin amaçladığı şey’ olarak doğru bir şekilde açıklanmıştır. Fakat bazıları etkinliklerin kendisi, diğerleri ise etkinliklerden ayrı onların ürettikleri ürünler oldukları için amaçlar arasında belirli bir farklılık vardır.”⁵⁴

Kant'ın ilkelerindeki iyi, Aristoteles'in erdemlerindeki iyi ile birleştiğinde ahlâkın hedefi olan iyi insana ulaşılması umudu güçlenmektedir. İyi insan ideal ahlâk ile real ahlâki şahsında bütünleştirmiş, iyi niyetlilik ile iyi davranışlılığın bir sentezi olarak varlık gösterir. Ahlâkın temel değeri olan iyi kavramından türemiş iyi niyetlilik dikotomi oluşturan üçlü tasnif çerçevesinde ele alındığında iyi niyetliliğin *ortayı* temsil ettiği görülür; zıttı yani iyi niyetliliğin var olmaması olarak kötü niyetlilik eksiklik noktasıdır. İyi niyetliliğin çarpıtıldığı aşırılık ise kasıtlı çarpıtma olarak iyi niyetçilik ve kasıtsız bir çarpık varoluş olarak Polyannacılık'tır. Benzer bir durum iyi davranışlılık için de geçerlidir. İyi davranışlılığın eksiklik kısmında kötü davranışlılık, aşırılık kısmında ise iyilik maskesi ya da aşırı iyilik görüntüsü arkasında aslında kötünün sergilendiği kötü davranışlılık bulunmaktadır. Burada tutarsızlığın hâkim olduğu ve iki yüzlülüğün ve samimiyetsizliğin belirlediği güvenilmez insan modeli ile karşılaşılmaktadır. İyi niyetin, kişinin kendisine zarar verecek bir aşırılık durumundan kurtulması ve iyi niyetçilik maskesinin arkasındaki kötü niyetin anlaşılabilmesi için iyimsizliğin akıl ile desteklenmesi gerekmektedir. İyilik maskesiyle yapılan ve kötü sonuçlar doğurması muhtemel olan aşırılık noktasındaki çarpıtılmış iyilik formunun kolay anlaşılması için hiç şüphesiz nefsanî değil, insani bir duygu, güçlü bir vicdan ve sağlam bir sezgi de aklın beraberinde gereklidir. Akıl, duygu, sezgi, irade ve vicdan gibi ruhi yetilerin birlikte hareket etmesini öneren TDM iyi davranışlılık için aklın hâkim olmasını, akıl-duygu dengesinin sağlanmasını ve böylece aşırı duyguculuğun önlenmesini önermektedir.

Akıllılık bir yönüyle iyi niyete objektiflik kazandırmaktadır. Neye göre kime göre iyi sorgusunun suistimaline ve rölatif bir iyilik algısının iyi davranışlarda çekimserliğe yol açmasını engellemek için aklı hâkim kılmayı öneren TDM, iyi niyetlilik ile akıllılık arasında dualitelerin oluşturdukları orta noktaların birleştirildiği erdemlerde olduğu gibi bir bütünleşme önermektedir.⁵⁵ TDM ılımlı versiyonların her ikisini de tasvip ederek iyi niyetin çarpıtılmasına karşı ve iyiliğin naif yapısını korumak adına aklın ahlâkta etkin olmasını önermekte; böylece akıllılık tarafında konumlanmaktadır. TDM iyi davranışlılığın aklın hâkim olduğu alanda aşırılık ve eksikliğin ortasında, kriter belirlenerek erdemlerle oluşabileceğini iddia eder. TDM'ye göre erdemler maddi ve manevi olmak üzere iki şekilde ele alınabilir. Herkesin bildiği hak merkezli maddi adaletin yanında sevgide adalet gibi ruhsal ve duygusal konularda da adaletin olması gerektiğini vurgular. TDM aynı zamanda iyi davranışlılığın teminatı erdemleri ilkesel, bireysel, toplumsal, küresel ve teolojik bağlamlarda ele alarak ahlâkta tutarlılığı temellendirmeyi hedeflenmektedir. TDM bu ele alış biçiminde tutarlılığı hem her bir bağlamda hem de tüm bağlamların birlikte değerlendirilmesinde ele almayı önermektedir. Bir yandan bireysel erdem kendi içerisinde tutarlılığı, diğer yandan bireysel erdem tüm diğer erdemlerle

⁵³ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 9.

⁵⁴ Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, 3; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1.

⁵⁵ İyi niyetlilik ve akıllılık dualitesinde oluşan dörtlü tasnifin iki uç kısmında sadece iyi niyetlilik ve sadece akıllılık; bunların aralarında ise kısmen akıllılık bulunduran iyi niyetlilik ile kısmen iyi niyetlilik barındıran bir akıllılık bulunmaktadır. Aynı sistematiğin farklı örneklendirmesi Şekil 2'de gösterilmiştir.

1274 | Fatma Yüce. Ahlâkta Tutarlılık ve Denge Modeli: Aşırılık ve Eksiklik Ortasında, Objektif

tutarlılığı hedeflenmektedir. Böylece her bir erdemin ilkesel, bireysel, toplumsal ve teolojik bakımlardan tutarlılığı ve bütünlüğü beklenmektedir. Mesela ilkesel olarak kazanılan bir erdem, tutarlılık modeli çerçevesinde hem bireysel, hem toplumsal, hem küreselde ortaya çıkacaktır. Bu tutarlılık ise teolojik bağlamdan destek alacaktır. Eğer bir erdem bireysel bağlamda mevcut fakat toplumsal bağlamda gözlenemiyorsa burada bir çelişki ya da tutarsızlık beklenebilir.

TDM ilkesel erdemlerle başlattığı ve teolojik erdemlerle bitirdiği döngüde aklın bulduğu ilkesel erdemlerin evrenselliğinden hareketle, bireysel erdemlerin rölatifliğini ve toplumsal ahlâkın yerelliğini göz ardı etmemekle birlikte en aza indirerek teolojik erdemlerin tüm dinlerdeki birliğinden Tanrısal birliğe gitmeyi hedeflerken objektifliği vurgular. Bu tasnifte ilkesel ve teolojik ahlâk biri akıl referanslı diğeri vahiy referanslı objektifliği temsil ederek ideal ahlâkı, bireysel ve toplumsal ahlâk ise bireysel ve toplumsal rölativizmleriyle birlikte real ahlâkı oluşturmaktadır. TDM ilkesel ve teolojik ahlâkın bütünleşmesiyle ve bireysel ve toplumsal ahlâkın küresel ahlâkta birleşmesiyle holistik bir yapı önermektedir. TDM başlangıç noktası ilkesel ahlâkı, bireysel, toplumsal ve küresel ahlâkta belirginleştirip sonda yer alan teolojik ahlâkla bütünleştirerek nihai ahlâka ulaşma idealine sahiptir. Netice olarak TDM aklın ahlâkta arayıp bulduğu şeyle, doğru dinin sağlam vahiyle sunduğu şeyin örtüştüğüne, her ikisinin de mutlak, değişmez ve objektif gerçekliklere ulaşma gayretinde olduğuna sağlam aklın bulduğu ilkesel ahlâk ile gerçek dinin sunduğu teolojik ahlâkın aynılığı savıyla ulaşır.

TDM kişinin düşüncelerinin, sözlerinin ve eylemlerinin tutarlı bir bütünlük arz etmesi, kendi içlerinde herhangi bir çelişki taşıması şeklinde anlaşılabilir. Söz konusu bütünsel yaklaşımın ahlâkı tutarsızlıkla bozulmasının yanlış olacağı gibi ahlâkı tutarlılığın aşırı bir şekilde çarpıtılarak savunulması da yanlıştır. TDM'ye yöneltilebilecek muhtemel eleştirilerin dikkatle incelemeye tabi tutulmaksızın tutarlılık kavramını gerçeklikten koparan aşırı bir tutarlılık görüntüsünden gelebileceği öngörülebilir. Bu açıdan son olarak insan davranışında aşırı bir şekilde tutarlılık beklemenin, ideal ahlâkı real ahlâkın rölatif yapısını ihmal ederek mutlak kabul etmenin ve hiçbir istisnayı tanımayan yanlışıyı bildirmek gerekmektedir. Tutarlılık kavramı dikotomi oluşturacak şekilde üçlü tasnifle ele alınırsa tutarlılığın zıttı tutarsızlık eksiklik noktasında, tutarlılığın yanlış varoluşu -sabit fikirliliği de bir yönüyle hatırlatan- tutarlılıkçılık⁵⁶ ise aşırılık noktasında yer almaktadır. Tutarsızlığın yanlışlığı tüm makale boyunca ele alındığı için açık olduğundan tutarlılıkçılıkla kastedilen yanlışla konuyu bitirmek uygun görünmektedir. Tutarlılığı bir maske gibi kullanan, mantık hatalarına da yol açabilen bazen önyargıları besleyen tutarlılıkçılık şeklindeki aşırılık noktası aslında tutarlılığın çarpıtılmış halidir.⁵⁷ Tutarlılık dışında hiçbir gerçekliği kabul etmemek anlamındaki bir aşırılığı temsil eden tutarlılıkçılık esasında TDM'nin önerdiği ılımlı yapıya ters düşmektedir. Bu açıdan konuyu yanlış anlaşılmalara ve felsefi istisnalara kapatmak için TDM'nin tutarlılık kavramını objektif hakikatlere ulaşmak için istisnaları ile birlikte bir bütünlük içerisinde ve ılımlı bir formda ele aldığı unutulmamalıdır.

SONUÇ

Makalede felsefenin merkezi kavramı tutarlılığın ahlâkta vurgulanması hedefiyle Tutarlılık ve Denge Modeli adıyla yeni bir model önerilmiş ve bu model tanıtılmıştır. Ahlâkta zihinsel-eylemsel farkındalığın ve tutarlılığın yani düşünce-davranış birliğinin hedeflendiği yeni modelde akla, nefsanî değil insani duyguya, ilahi sezgiye ve en önemlisi de sağlam vicdana uygunluk kriter olarak benimsenmiştir. Böylelikle TDM mantıksal, dilsel veya herhangi bir eylemsel çelişkinin ahlâkla bağdaşmayacağını iddia etmiştir. Aklında ve kalbinde olan ile

⁵⁶ Doğruluğun ölçütü olarak tutarlılığı alan, tutarlı olduğu halde doğru olmayan şeylerin imkânını yadsıması bakımından eleştiriye açık "Tutarlılıkçı Doğruluk Anlayışı" "tutarlılıkçı" kavramının anlamının belirginleştirilmesi bakımından burada hatırlatılabilir. Bk. Cevizci, *Felsefeye Giriş*, 64.

⁵⁷ Günlük hayatta yapılan mantık hatalarının bir kısmı aşırı bir tutarlılık beklentisiyle oluşabilmektedir. Bk. Tevfik Uyar, *Safsatalar* (İstanbul: Destek Yayınları, 2019) 35-36. Kitapta genel olarak söz konusu vurgu dikkat çekmektedir.

eylemleri aynı olan daha anlaşılır bir ifadeyle *özü sözü bir insan* hedefleyen TDM bu kapsamda ilke ile erdem arasında bir birliktelik önermiştir. Teorinin pratiğe yansımaları olarak ilkedeki erdeme geçiş sağlanmıştır.

Erdemler aşırılık ve eksikliğin ortasında Aristoteles'ten destek alarak temellendirilmiştir. Orta alanda temellendirilen erdemler dikotomi oluşturacak şekilde üçlü tasnif içerisinde ele alınmıştır. Bu tasnif sisteminde merkezi kavram *zıtlık* olarak tespit edilmiştir. Erdemlerin eksiklik noktasını zıttını temsil eden yoklukla, aşırılık noktasını ise yanlış var oluşla temellendiren TDM, tüm erdemlere uygulanabilecek boş bir formu erdem *ci-erdemli-erdem-siz* şeklinde belirlemiştir. Dikotomi içerisinde değerlendirilip zıtlarından arındırılmış erdemler dualite oluşturacak şekilde dördümlü bir tasnif içerisinde yeni ve daha iyi bir erdeme ulaşmak adına ele alınmıştır. Ayrıca erdemlerin biri maddi diğeri manevi olmak üzere iki formu olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmada sınırlılıklar nedeniyle ayrıntılı bir şekilde erdemler üzerinden örneklendirme yapılamamış, sadece birkaç örnek verilmekle yetinilmiştir; ayrıca geniş bir literatüre sahip olması dolayısıyla İslam ahlâkında orta kavramı ve derinlemesine incelemeyi hak etmesi dolayısıyla İslam ahlâkında tutarlılık sorgusu başka çalışmalara havale edilmiştir. Bu çalışma TDM'nin erdem etiğine uygulandığı ve İslâmi bir perspektifle ele alındığı yeni çalışmaların gerekliliğine işaret etmekte; söz konusu çalışmaların yapılabilmesi için uygun bir referans noktası sunmaktadır.

TDM akli merkeze alarak herkes için doğru ve iyinin bulunduğu alanları belirginleştirme hedefiyle içinde subjektifliğin kaçınılmaz bir şekilde yer aldığı objektifliğe vurgu yapar. Bu amaçla çalışmada objektiflik ile subjektifliğin birleştirildiği ahlâk kavramının referansı ile ideal ahlâk ve real ahlâk kavramları önerilmiştir. İdeal ahlâk, ahlâkta mutlak, evrensel hakikatlerin olduğu inancıyla kişinin hedeflerine tekabül ederek sahip olmak istenen ahlâki yapıyı; kişinin gerçekliğine tekabül eden real ahlâk ise yanlış ve doğrularıyla bireyin sahip olduğu ahlâki yapıyı temsil etmektedir. TDM ideal ahlâk ile real ahlâk arası bir uyumun ve bütünleşmenin olması gerektiğini tutarlılık ve yaşayan ahlâkın *iyileşmesi* açısından önermektedir. Benzer bir tutarlılık ve bütünleşme çalışma boyunca ilke-erdem, soyut-somut, niyet-sonuç, evrensellik-yerellik, objektiflik-subjektiflik dualitelerinde de önerilmiştir. Tutarlılık kapsamında erdemlerin ilkesel, bireysel, toplumsal, küresel ve teolojik bağlamlarda ele alınmasının tavsiye edildiği TDM'de son olarak tutarlılığın istisnalarının olabileceği ve aşırı bir şekilde tutarlılıkçılık formunda ele alınmasının uygun olmadığı vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1975.
- Aristotle. *The Nicomachean Ethics*. Trans. David Ross, New York: Oxford University Press, 2009.
- Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*. Çev. Saffet Babür, Ankara: Ayraç Yayınları, 1997.
- Badiou Alain. *Etik: Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme*. Çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları: 2006.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Nobel Yayınları, 2015.
- Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Evans, C. Stephen. Manis, R. Zachary. *Din Felsefesi: İman Üzerine Rasyonel Düşünme*. Çev. Ferhat Akdemir, Ankara: Elis Yayınları, 2010.
- Farabi. *Risaletü't-Tenbih ala Sebili's-Saade*. Thk. Sehban Halifat, Amman: el-Camiatu Ürdüniyye, 1987.
- Kala, Muhammet Enes. *Erdem ve Ödev Ahlâklarına Yeni Yaklaşımlar: David Ross ve Alasdair MacIntyre*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2015.
- Özturan, Hümeysra. *Aristoteles ve Fârâbi'de Ahlâkın Kaynağı Problemi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.
- Kant, Immanuel. *Ahlâk Metafizikinin Temellendirilmesi*, Çev. Ionna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2002.

- 1276 | Fatma Yüce. Ahlâkta Tutarlılık ve Denge Modeli: Aşırılık ve Eksiklik Ortasında, Objektif**
Kant, Immanuel. *Pratik Aklın Eleştirisi*. Çev. Ionna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsün Akatlı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1999.
- MacIntyre, Alasdair. *Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla Etik'in Kısa Tarihi*. Çev. Hakkı Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.
- Morton, Adam. *Pratikte Felsefe: Temel Sorulara Giriş*. Çev. Mukaddes İlgün, İstanbul: Kesit Yayınları, 2006.
- Oktay, Ayşe Sıdika. *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1998.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Tanrı'dan Başka İnsanüstü Tanımayan İnanç Deizm*. İstanbul: Yeni Boyut Yayıncılık, 2015.
- Tarhan, Nevzat. *Güzel İnsan Modeli*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Timuçin, Afşar. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bulut Yayınları, 2004.
- Uyar, Tevfik. *Safsatalar*. İstanbul: Destek Yayınları, 2019.
- Yahya İbn Adi. *Tehzibü'l-Ahlâk: Ahlâk Eğitimi*. Çev. Harun Kuşlu, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Yaran, Cafer Sadık. *Ahlâk ve Etik*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010.
- Yaran, Cafer Sadık. *İslam Ahlâk Felsefesine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2012.
- Yaran, Cafer Sadık. *Müslümanın Edinmesi Gereken Ahlâki Erdemler*. Ankara: DİB Yayınları, 2018.
- Türk Dil Kurumu. "Genel Türkçe Sözlük". Erişim: 8 Ağustos 2019. <http://sozluk.gov.tr/>.

EKLER

Şekil 1. Dikotomi Oluşturan Erdemlerin Üçlü Tasnifi

Şekil 2. Daha İyi Bir Erdem İçin İki Ortanın Dualitesi

Şekil 3. Objektiflik-Subjektiflik Dualitesinin İzdüşümünde İdeal Ahlâk-Real Ahlâk

